

Ако списанието Ви харесва

DONATE
помогни на БГ Наука

Donate

ИКОНОМИКА

ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА АКТИВНОСТ В
СФЕРАТА НА АЛТЕРНАТИВНИЯ ТУРИЗЪМ
В РАЙОНА НА ДОБРУДЖА

Доц. д-р Теодорина Турлакова
Гл. ас. д-р Гергана Славова

Селските общини в България заемат основен дял от територията от страната и обхващат близо половината от населението на страната. Налице е диспропорция в развитието на градските и селските райони както по отношение на икономическото развитие, така и по отношение на образователното равнище, демографско състояние, достъп до основни услуги и др. Еднотипно е състоянието на селските райони в Добруджа като единственото предимство на тези части от България е високия относителен дял на селскостопанската дейност.

Политиката на ендогенно развитие на селските райони в Европа, прилагана преди години не даде максималният резултат, който се очакваше. Към настоящият момент се прилагат екзогенен или смесен подход за преодоляване на диспропорциите между развитието на селските и градските райони. Те предполагат участието на местните общности чрез предприемачески инициативи за съживяване на местната икономика. Приоритет сред тези инициативи има алтернативния туризъм и разнообразяването към неземеделски дейности (занаяти, производство на зелена енергия и др.).

Алтернативния туризъм¹ в селските райони се разглежда като граничен междуотраслов сектор

¹ Понятието “алтернативни” видове туризъм, често се отъждествява с понятието “специализирани” видове туризъм. В настоящето изследване ние ще приемем понятието алтернативни без да отхвърляме, неговия синоним (специализирани), като ще се спрем само на част от голямото разнообразие, с което свързваме всички видове алтернативен туризъм. За разглеждания район алтернативни видове туризъм за нас ще бъдат селски, екологичен, орнитоложки, природолюбителски, геоложки и исторически

на икономиката, който интегрира резултатите от селското, горското и водното стопанство, туризма, хранително-вкусовата индустрия и др. Развитието на алтернативния туризъм като стратегическа цел местните власти в района на Добруджа и като печеливш бизнес за местното население предполага да се идентифицират подходящите пазарни и предприемачески ниши.

Финансирането и насърчаването на бизнес дейностите чрез различни програми и фондове на ЕС са важно условие за подобряване качеството на живот в изостаналите райони.

Целта на настоящата студия е да се анализира предприемаческата дейност чрез алтернативни видове туризъм в селските райони на Добруджа и да се предложат нови насоки за тяхното развитие.

Задачите на настоящото изследване са:

- Да се разяснят основните въпроси на аграрното и селското предприемачество;
- Да се разкрият особеностите на алтернативния и селски туризъм като разновидност на селското предприемачество;
- Да се оценят тенденциите, възможностите и перспективите за развитие на алтернативния туризъм в различните селски райони на Добруджа;
- Да се акцентира на възможностите за финансиране на алтернативния туризъм по ос 3 от Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) в периода 2007-2013.

- Участието на авторите в разработката е както следва: част I и т.3 от част III – доц.д-р Теодорина Турлакова; част II и т.1 и 2 от част III – гл.ас.д-р Гергана Славова.

I. Основни аспекти на аграрното и селско предприемачество

1. Аграрно и селско предприемачество в контекста на ОСП на ЕС.

България е страна, в която аграрният сектор винаги е бил водещ за икономиката. Това до много висока степен се дължи на развитието на предприемаческа дейност, т.е. поемането на висок риск за започването на нов вид дейност без да има гаранция за възвръщаемост на вложените средства и успех на бизнеса като цяло. Подкрепата на държавата по отношение на този вид дейност никога не е била достатъчна - не са вземани конкретни мерки за финансиране на предприемачите.

От 2007 година България е страна-членка на Европейския Съюз (ЕС). Този факт променя досегашното положение на потенциалните и реалните аграрни предприемачи, защото на територията на страната ни започва да действа Общата Селскостопанска Политика (ОСП) на ЕС. Благодарение на конкретни програми за финансиране, фондове и механизми се осъществява финансово подпомагане за различните видове дейности, което дава по-голяма сигурност при стартирането на нов бизнес или доразвиване на вече съществуващ такъв.

С цел да конкретизираме по-нататъшните си изследвания ще изясним субституцията на понятието „предприемачество”, тъй като то може да бъде многостранно разглеждано и тълкувано. От една страна се свързва с творческата природа на човека и се акцентира върху психологическите характеристики на икономическия субект, а от друга се интерпретира като съвкупност от практически дейности по изграждане на нов бизнес, по създаване на нов продукт, по внедряване на иновации в съществуващи фирми².

Според исторически данни понятието предприемачество се въвежда в теорията на Ричард Кантилон през 1725г.. Той разграничава лицето, което осигурява капитал от лицето, което поема риска.

Предприемачът добива популярност благодарение на Жан Баптист Сей (1800г.), който го определя като лице, което е в състояние да пренасочи икономически ресурси от една област с по-ниска към друга с по-висока производителност и печалба.

Австрийският икономист Йозеф Шумпетер³ (1934г.) характеризира дейността на предприемача като „творческа деструкция”, а предприемачеството като дейност по реализиране на нови комбинации в производството и създаване на нови изделия. В качеството на класическо е възприето следното негово определение: „Предприемачите са стопански субекти,

² За повече подробности вж. Турлакова Т „Аграрно предприемачество”-, Университетско издателство ИУ-Варна, 2002г..

³ Шумпетер, Й. Теория економического развития. М., Прогресс, 1982, стр.159.

функциите на които се изразяват в осъществяване на нови комбинации”.

Според Шумпетер предприемачът е този, който прави първия ход в икономическото развитие и неговата функция е да извършва иновации, разбирани като:

- Въвеждане на нов продукт (или подобряване на съществуващ);
- Разкриване на нов пазар;
- Въвеждане на нов метод на производство;
- Снабдяване с нов материал или полуфабрикат;
- Създаване на нов тип организация на производството;

Шумпетер заявява, че само крупната корпорация с нейния мениджмънт е по-добре приспособена към научно-техническия прогрес.

Най-популярното и консенсусно съвременно тълкуване на предприемачеството е това на американския икономист Питър Дракър. Той разграничава предприемачеството от големината на бизнеса, собствеността и конкретния субект. Според него: „Предприемачеството не е наука, нито изкуство, предприемачеството е просто практика” и още „Предприемачите винаги търсят промяната, реагират на нея и я експлоатират като възможност”⁴.

Освен горепосочените учени има още много други, които обръщат сериозно внимание на понятието предприемачество. Такива са: Джордж

Вридевелт, Ернандо де Сото, Роберт Хисрич, Алберт Шаперо, Ронстад и други.

Редица български учени също обръщат сериозно внимание на въпросите, свързани с развитието на предприемачеството. Изследвания на предприемачеството в България преди 1944г. правят проф. д-р К. Бобчев от Софийския университет „Св. Климент Охридски” и проф. Ив. Ранков от Висшето Търговско училище-Варна. Проф. д-р К. Бобчев характеризира предприемачеството като опосредстваща дейност и се спира на икономическата природа на предприемаческата печалба. Проф. Ранков разглежда функциите на предприемача при съчетаване на факторите на производството-труд, земя, капитал. Според него предприемачът е личност, която работи за чужда сметка. Като прокарва разликата между предприемаческата и административно-управленската работа в предприятието, която според него се заключава във волевия акт на управлението. С тази характеристика авторът се доближава до съвременните разбирания за предприемачеството.

В условията на преход към пазарна икономика се очертават няколко източника на разширяване на предприемачеството:

- Процесът на делегиране на стопанисването на собствеността, намиращо израз в увеличение на броя на малките и средните предприятия в селските райони, включително в сферата на алтернативния туризъм;
- Разширяване на икономическата автономия на професионалистите,

⁴ Дракър, П. Новаторство и предприемачество. ИК”Христо Ботев”, София, 1992г..

откривайки нови полета за тях като икономически субекти;

- Разширяване пазарно-конюнктурния режим на стопанисване като среда и климат за свободна предприемаческа дейност.

След всичко посочено за същността на предприемачеството могат да се обобщят следните две обстоятелства в теоретичен план, които определят посоките на анализ на този феномен:

- ✓ Многогранност на съдържанието;
- ✓ Относителност на неговата оценка в зависимост от конкретното равнище на икономическо развитие;

Динамично протичащите процеси в социално-икономическото пространство и взаимовръзките предприятие-среда водят до разглеждането на предприемачеството като процес, развиващ се във времето. Предприемаческият процес очертава от една страна фазите на жизнения цикъл на предприятието, а от друга възможните подходи за адаптация към средата на всеки етап, чрез избор и реализация на подходяща организационна структура и стратегия.

Н. Църев⁵ формулира предприемаческия процес през призмата на динамичните предприемачи. Той акцентира върху избора на възможности. Възможностите се класифицират в три групи:

- За разширяване на продуктовата линия или пазар;
- За реструктуриране на бизнеса;
- За фундаментална промяна на икономическите характеристики и капацитета на целия бизнес.

Факторите, влияещи върху избора на възможност, са сведени до следните четири: *личностни ценностни критерии, обкръжение (бизнес среда), ограничения и бариери, бизнес култура.*

Й. Коев описва предприемаческия процес като реализация на намеренията на предприемачите, изискващи влагането на неподозирано много труд, ресурси, време и енергия⁶. Разглеждайки различните авторови мнения, той разработва предприемачески процес, като описва множеството поддетайлности, осъществявани в предприемаческата дейност и дефинира поддетайлностите по определени критерии.

Предприемаческият процес според Й. Коев има три основни фази.

Фазата **ориентация** обхваща: решение за собствен бизнес, оценка на възможностите, откриване на нов продукт. Фазата на **организирането** обхваща: създаване на нов продукт, анализ на външната среда, оценка на ресурсите, локализация на предприемаческата дейност, изработване на предприемачески план. Фаза на **предприемаческо действие** включва

⁵ Църев, Н. Динамичните предприемачи и благоприятните възможности. Реалност и мит, Известия – списание на ИУ-Варна, 1996, бр. 3-4, с.8-13.

⁶ Коев, Й. Проблеми на структурирането на предприемаческия процес, Годишник на ИУ-Варна, 1996, том 68, с. 69-110.

управление и закриване на предприемаческата дейност.

Н. Янков разглежда предприемаческия процес като не моментно развиващо се явление. Характерно за предприемаческия процес е, че той завършва след създаването на организацията – обект на предприемаческа инициатива⁷. Стадиите на предприемаческия процес са следните:

- Наличие на идея;
- Тестване и доказване на идеята;
- Избор на път към пазара;
- Комбиниране на необходимите ресурси;
- Избор на стратегия за запазване на позиции на пазари и пазарен растеж;

Д. Каменов⁸ разглежда предприемаческия процес, като поставя за водещ предприемача. Процесът, който описва, започва със създаване на бизнес идеята, първоначална оценка и подбор на рационални идеи, формулиране на концепция за собствен бизнес и разработване на бизнес план.

В. Божинова подразделя авторите, работещи върху предприемаческия процес в зависимост от степента на детайлизация, в две направления: очертаващи най-общо фазите на процеса и такива, които го декомпозират на значителен брой съставни елементи⁹. Анализирайки много автори, тя изгражда модел на продължителността и последователността на отделните етапи на предприемаческия процес.

⁷ Янков, Н. Вътрешно предприемачество и системно бизнесорганизационно развитие, Бизнес Управление, 1998, № 4, с.25.

⁸ Каменов, Д. Бизнес планиране Наръчник за начинаещия предприемач, София, 2002, ИИОМ „ОКОМ”, с. 13.

⁹ Божинова, В. Върху предприемаческия процес в промишлеността, Бизнес Управление, 2001, бр. 4, с. 11-21.

Предприемаческият процес обхваща следните етапи в съответната последователност:

- Възможност или идея за собствен бизнес;
- Оценка на идеята;
- Конкретизиране;
- Анализ на външната среда и пазара;
- Локализация;
- Институционализация;
- Предприемачески план;
- Организация и управление на промишлената дейност;

Предприемаческият процес според В. Божинова е свързан с жизнения цикъл на фирмата и е многократно повтарящ се.

Предприемачеството може да се разглежда от гл.т. на всеки един отрасъл на икономиката. Така например се обособяват строително предприемачество, индустриално предприемачество, търговско предприемачество, аграрно предприемачество и други. Всеки една от тези разновидности на новаторската дейност сама по себе си се формира под действието на различни фактори и притежава уникални характеристики.

Формирането на аграрното предприемачество в България се осъществява в условията на свободен пазар, което го ориентира към рутинни дейности, които обаче нямат аналог в своите параметри и в мозаичната подреденост на ресурсите¹⁰.

Аграрното предприемачество е производствен тип предприемачество. Според

¹⁰ За повече подробности вж. Турлакова Т., Св. Стефанов – „Съвременни проблеми на аграрното предприемачество в България”, Варна, 2002 г..

предмета на дейност е популярно групирането на производствено, финансово и търговско предприемачество. Някои автори застъпват тезата за групиране на предприемачеството по този критерий като: индустриално, финансово и търговско. Формулирането на предприемачеството като производствено дава възможност да се разшири отрасловата база и да се присъединят аграрното предприемачество, предприемачеството в строителството, в туризма и други.

Аграрното предприемачество може да се дефинира по следния начин: намиране на възможности, инициране и осъществяване на успешен аграрен бизнес Според дейностите, които извършва аграрния предприемач може да класифицираме следните по-важни видове предприемаческа дейност: дейност, свързана с производство на непреработена селскостопанска продукция; предприемачество в сферата на преработката на селскостопанска продукция, услуги и търговия; смесен тип аграрно предприемачество.

Трябва да отбележим, че между понятията ”аграрно предприемачество” и „селско предприемачество” (или „предприемачество в селските райони”) съществува коренна разлика. Широко обсъжданото в литературата „селско предприемачество”¹¹ обхваща всички бизнес дейности-търговия, туризъм, индустрия, преработка и др., пространствено разположени в селските райони.

Позовавайки се на класификациите за аграрно предприемачество и поясненията за селско предприемачество следва да подразбираме аграрния туризъм като част от аграрното предприемачество, а алтернативния туризъм като разновидност на т.нар.селско предприемачество.

Въпреки разликите между аграрното и селско предприемачество на практика в бизнес дейностите те са преплетени и обвързани в развитието си. Така например по отношение на разглеждания алтернативен туризъм следва да отбележим, че той се развива на основата на аграрното предприемачество, което осигурява неговата продоволствена база.

За да се развива аграрното предприемачество във всеки един свой аспект, са необходими средства, които в по-голямата част от случаите не са по силите на бъдещия предприемач. Необходимо е допълнително финансиране, което към сегашния момент се постига от страна на ЕС или по-точно чрез спазването на Общата Селскостопанска Политика на ЕС. Чрез приемането на България за членка на ЕС през 2007 година са открити много нови възможности за финансирането на дейността в аграрната сфера и започването на предприемаческа дейност.

В този контекст България е длъжна да се придържа към Общата Селскостопанска Политика (ОСП) на ЕС, за да може да се развива селското стопанство и аграрното предприемачество. Общата селскостопанска политика се състои от група правила и механизми, които регулират производството, търговията и преработката на земеделски продукти в Европейския съюз, като се обръща повишено внимание на развитието на

¹¹ Foster,N.Entrepreneurship in rural communities, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Community Divident, 2,2001,pp.6-12

селските райони. ОСП е една от най-важните политики на ЕС. Това се дължи на високия ѝ дял в бюджета на ЕС - почти 50%, а също така и на големия брой хора и обширната територия, които са пряко засегнати от нея. Значението на ОСП се определя и от факта, че тя е пряко свързана с Общия пазар и Европейския валутен съюз, които представляват два ключови елемента от постигането на европейската интеграция. Целта на европейската ОСП е да осигури приемлив стандарт на живот на фермерите, да осигури качествени храни за потребителите на разумни цени, да запази европейското наследство в селските райони и да спомогне за опазването на околната среда.

Създадена през 1962г., когато държавите основателки на Европейската Общност се възстановяват от един дълъг период на хранителна криза, ОСП започва действието си чрез субсидиране на производството на основни земеделски продукти в името на осигуряването на хранителна обезпеченост. Днес ОСП е обект на реформи, целящи нейното пазарно ориентиране и утвърждаване на прилагането на устойчиви методи на земеделие, опазващи околната среда и ландшафта и насочени към подобряване на качеството и безопасността на храните. За тази цел селскостопанската политика на ЕС претърпява значителни промени през последните години. Правните текстове са съкратени и направени по-лесни за четене¹². Около 80 правни актове са отменени в рамките на т.нар. единна обща организация на пазара.

¹² Попова Ж. „Основи на правото на Европейския Съюз”, С., 2009

Общността осигурява финансовите средства за постигането на основните цели на Регионалната политика, някои от които са дефинирани в самия Договор за Европейския съюз¹³, основно посредством Структурните фондове (СФ). Това е обобщаващото наименование за няколко различни фонда, създадени по различно време и с различна цел от ЕО/ЕС. Всеки от тях има своя специфична област, макар че те работят съвместно.

Когато се говори за СФ е важно е да се има предвид, че обхватът на това понятие се променя в хода на времето. Така например за периода 2000-2006 г. понятието Структурни фондове обхваща Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Финансовия инструмент за ориентиране на рибарството и Европейския фонд за ориентиране и гарантиране на земеделието. Кохезионният фонд, макар и много сходен, не се причислява към СФ от специалистите.

Ролята на тези структурни фондове за развитието на аграрното предприемачество в България се изразява във факта, че чрез тях ще се финансират по-слаборазвитите райони на страната, ще се подпомага социалната среда, на фермерите ще бъдат отпускани средства за започване на нов вид дейност или реструктуриране и модернизиране на съществуващата. Чрез функционирането на всеки един от тези фондове страната ни получава облаги в морално, финансово и социално изражение. Основната цел на тези структурни фондове е облагородяването на селските райони и

¹³ Договор за създаване на Европейската Общност.

превръщането на аграрния сектор във водещ за всяка страна-членка, включително и за България.

За страна като България, в която има съществена липса на средства за финансиране на предприемаческата дейност и потенциалните предприемачи не стартират такава поради високата несигурност, ПРСР оказва изключително важно и благоприятно въздействие върху развитието на неземеделски дейности в селските райони в това число и развитие на алтернативни видове туризъм. Именно от него произлизат различните финансираня по програми на ЕС, благодарение на които състоянието на аграрния сектор в страната ни постепенно се подобрява.

В заключение на горепосоченото могат да бъдат направени следните изводи:

- 1) Аграрното предприемачество се разглежда като специфичен процес по изграждането на предприятия и се свързва преди всичко със създаването на малки и средни аграрни предприятия.
- 2) Предприемаческият процес включва функции, дейности и действия по изграждането на нови предприятия с цел експлоатиране на осъзната нова идея (предприемаческо творчество) или възможност, предоставена от средата.
- 3) Аграрният предприемачески процес обхваща инвестиционния процес в предприятието.
- 4) Аграрното предприемачество в България е зависимо от функционирането на ОСП на ЕС,

поради средствата за финансиране, които тя отпуска.

- 5) Структурните Фондове допринасят за развитието на предприемаческата дейност в България посредством отпускането на финансови средства за създаване на нови и модернизиране на съществуващи фирми.
- 6) Принципите на ОСП подпомагат развитието на предприемаческата инициатива чрез уеднаквяването на условията на всички пазари в страни-членки на ЕС.

2. Предприемачеството и регионалната политика на страната.

В резултат на появата и функционирането на предприемаческите фирми се наблюдава повсеместно технологично обновление, организационно новаторство и растеж на малкия бизнес.

Безспорният интерес към предприемачеството на съвременния етап се обяснява със социално-икономическите му предимства.

На макро равнище те са свързани с икономическия растеж на държавите, с преодоляването на икономическите кризи, безработица и дългосрочната „Кондратиева“ стратегия на икономиката, със създаване на нови работни места.

На микро равнище приносът на предприемачеството се състои в иновативните промени, проявите на творчество, координацията

на ресурсите, използване на нови рационални форми на организация, откриване и използване на нови икономически възможности, производство на нови продукти и услуги. Предприемачеството може да бъде фактор и за повишаване производителността на труда, в резултат на подобрената организация на производството или внедряване на нови технологии. То способства за адекватното реагиране спрямо измененията в обкръжаващата среда не като защитни действия, а като промяна във функционирането на фирмата, като фактор за нейното динамично развитие.

От социална гледна точка предприемачеството се е превърнало в ценност на нашето време, тъй като съдейства за свободното развитие на обществото, реализира процесите на индивидуализация на отделната личност и преобразява обществената структура.

Посочените предимства са обективни причини, които налагат в края на XX век редица теоретици да преосмислят феномена предприемачество и неговото значение за просперитета на националните икономики.

В съвременните условия предприемаческата дейност се свързва най-често с високотехнологичните дейности – компютъризация, информационни технологии, съобщения и други. На другия полюс е земеделието с традиционния консервативен характер на своето производство. Но тази представа е доста остаряла – съвременното земеделие предлага широки възможности за активно новаторско поведение, ако не в областта на принципно новите продукти, то в новите методи за производство и запазване на

естествените ресурси, основно на земята. За България това е изключително важно, тъй като в земеделието се произвежда 13-15% от БВП.

Предприемаческата инициатива, основана на частната собственост, съчетана с ресурсова осигуреност, се реализира в най-висока степен чрез създаване на малък бизнес.

Освен наличието на икономическа база за предприемачество, свързана с единство на собствеността и управлението, с наличните финансови, материални и човешки ресурси, е необходима и подходяща среда в страната.

Компонентите на тази среда са следните:

- Държавна подкрепа на предприемачеството в селските райони – чрез създаването на държавни институции, обучение на предприемачите и информационна подкрепа;
- Наличие на подходяща законова уредба, която да акцентира не само върху типичните предприемачески функции, но и върху регламентацията на цялостната стопанска система;
- Наличие на информационна система за разширяване на достъпа до изследванията, иновациите, информационните технологии и обучението;
- Наличие на финансов ресурс, насочен към подкрепа на предприемачеството в земеделски и неземеделски дейности в селските райони;
- Пазарни интервенции на държавата с цел стабилизиране цените на аграрните продукти на приемливи за производителите и потребителите нива и частични гаранции

по инвестиционни кредити; Стимулиране производството на аграрни стоки чрез подходяща данъчно-нормативна среда;

- Създаване на предприемачески асоциации и превръщането им в партньор на държавната администрация и ръководство чрез активно участие при подготовка на законопроекти и други нормативни актове, промените на стандартите и организацията на издаването на сертификати.

Част от посочените елементи на средата липсват, а някои от тях са в процес на създаване.

Най-големият проблем в аграрната сфера на съвременния етап е липсата на обща стратегия при нормативното формиране на компонентите на средата.

България осъществява социално-икономическа политика, която е насочена към развитие на ефективна и конкурентна икономика и пълноценна интеграция в европейските структури. Политиката за регионално развитие, която придобива все по-голямо значение, е част от тази политика.

Политиката за развитие на селските райони е от жизнено важно значение, като се има предвид, че в тях живее над 56 % от населението на 27-те страни от Европейския съюз (ЕС) и че те представляват 91 % от неговата територия. Същото важи и за България.

Местната власт с нейните отговорности, приоритети, възможности за избор при разработване и реализиране на политики е централен фактор в развитието на селските райони.

Развитието на селските райони само по себе си е многопластов, многофакторен, с много участници феномен. Административната власт с нейните отговорности, приоритети, възможности за избор при разработване и реализиране на политики е централен фактор в това развитие. Икономическият растеж, създаването на нови работни места, ръководството в използването на технологиите по опазване на околната среда, побързото достигане на финансовите средства до земеделските стопани и техните семейства, както и издръжката и просперитета на всички съставни части на селските общности са немислими без активното участие на местната администрация. Това създава неотменима необходимост от анализ на предпоставките и пречките за реализиране на достатъчно силни местни управленски инициативи¹⁴.

Националната стратегия за регионално развитие (НСРР) за периода 2005-2015 г. е основният документ за определяне на дългосрочните цели и приоритети на регионалната политика на страната. Тя дава стратегическите направления и равнища на регионалната политика и представлява отправна точка за придобиване и разпределение на помощта от ЕС при изпълнение на програмите, отнасящи се до регионалното развитие. Това е от изключително голямо значение за развитието на аграрното предприемачество, тъй като именно тези помощи от ЕС във вид на финансови средства са необходими на

¹⁴Юлияна Благоева-Яркова, Румяна Грозева, Младен Хаинбоазки, Местната администрация в селските райони: потенциал и предизвикателства в условията на новата парадигма на развитие.

предприемачите за осъществяване на тяхната дейност.

Регионалната политика е една от най-динамичните сфери на развитие в България през последните няколко години. Създадена е нормативна база и институционална структура, натрупан е опит в процеса на планиране и координация между отделните сектори. Увеличава се разбирането за потребността от партньорството с неправителствените организации и реалния сектор.

Едно от постиженията на регионалната политика през последните години е осъщественият интензивен процес на планиране, благодарение на който администрацията на всички нива и нейните партньори развиват нова “култура на планиране”. Изготвят се стратегии и планове за развитие на различни нива (местно, областно, регионално), обобщени в Националния план за развитие. Чрез изготвянето на тези стратегии и планове всеки един предприемач планира дейността си, необходимите ресурси (финансови, трудови и други) и евентуални пазари, на които да реализира продукцията си.

Мониторингът и оценката се сблъскват не само и дори не толкова с организационни ограничения, колкото с липса на информация за планираните и осъществените действия, както и с липса на знания, умения и опит за нейното използване. Сравнително слабо е разпространена практиката за предварителна оценка на плановите и програмни документи, по-специално по методиките, използвани в ЕС.

Районите за планиране не разполагат със собствени финансови ресурси. Областните

администрации получават средства само за текущата си дейност, но не разполагат със собствени финансови ресурси за реализация на областните планове за регионално развитие. Формирането на приходите на общините е твърде централизиран процес и като цяло приходите са ограничени като количество. Поради тази причина местните власти се оценяват като не особено надежден партньор при съфинансирането на проекти чрез предприєдинителните инструменти, а в бъдеще – и чрез структурните фондове.

Целите на регионалната политика на България, които засягат развитието на предприемачеството са:

- Подобряване ефективността на публичните инвестиции от български и чуждестранни финансови институции, както и междусекторната координация;
- Отговаряне на изискванията за ползване на предприєдинителните инструменти за социално-икономическо сближаване и присъединяване на страната към Европейския съюз.

Очакваните резултати от провеждането на политиката за регионалното развитие са намаляване различията между България и Европейския съюз, намаляване на вътрешно регионалните различия, което е в интерес както на по-бедните региони, така и на големите градове; стимулиране на икономиката и повишаване на БВП; овладяване на миграционните процеси; разкриване на нови работни места; предотвратяване на урбанизационните проблеми в големите градове. Всички тези очаквани резултати

са насочени към подобряване на живота в селските райони, което е редпоставка за развитие на предприемаческа дейност.

Приоритетите за осъществяване на националната политика за регионално развитие, отнасящи се до развитие на предприемаческата дейност са:

- Създаване на предпоставки за преодоляване на съществуващите различия между отделните региони в страната;
- Ефективно използване на предприемаческите инструменти на Европейския съюз ;
- Изграждане на надеждна информационна основа за регионалното планиране и управление с акцент върху районите за планиране.

Могат да бъдат формулирани три основни направления на дейност в областта на регионалната политика:

- Осигуряване на нормативната база, хармонизирана с европейското законодателство;
- Изграждане на институционален и административен капацитет за провеждане на регионалната политика и усвояването на предприемаческите инструменти на Европейския съюз и впоследствие на структурните фондове и Кохезионния фонд ;
- Междудомствена координация и взаимодействие с местните и регионални власти за осигуряване на ефективно използване на средствата и осигуряване на

инвестиционното проектиране и изграждане на инфраструктурите;

България е страна, която от скоро е членка на ЕС. Все още страната ни се старее да изпълни всички изисквания на Общността и да бъде третирана като пълноправен член. Този процес протича бавно и с доста трудности, ето защо трябва да се изгради успешна регионална политика, която да е съсредоточена в развитието на селските райони и предприемаческата дейност във всички негови разновидности като бизнес със земеделски и неземеделски дейности.

В същото положение като България е била и Полша, но там регионалната политика на страната е била насочена към развитието на предприемачеството в селските райони още в първите години след присъединяването на страната към ЕС (през 2004 година)¹⁵.

Развитието на селското предприемачество е присъщо на многофункционалното селско развитие, средство за превръщане на полските селски райони в по- привлекателни места за пребиваване и работа. Проведено е изследване върху 76 специално избрани села в Полша, чиито социално- икономически характеристики са представителни за селските райони в цялата страна.

В резултат на изследването са регистрирани 638 действащи стопански субекти, които функционират в селските райони и чийто среден брой за едно село е малко над осем. Най – голям

¹⁵ Хмелински П., Агнешка Отловска, Развитие на предприемачеството в селските райони в първите години след присъединяването на Полша към ЕС, Институт по икономика на селското стопанство и хранителната промишленост, Национален изследователски институт – Варшава, Полша.

брой субекти, действащи в едно село, е 44, но в две от изследваните села не е установена нито една неземеделска стопанска дейност.

След провеждането на това изследване са установени някои закономерности и са направени съответните изводи. Вижда се, че неземеделската стопанска дейност е важен елемент, стимулиращ икономическото развитие и смекчаващ последиците от пазарната трансформация, тъй като постъпленията от нея съставляват значителен дял от бюджета на домакинствата в селските райони. За да бъде успешна тази дейност не е необходимо да се умножават профилите на действащите стопански субекти. Иновативността, неповторимостта при разкриването на неселскостопанската дейност са ключът към успешния бизнес. Важно условие за развитието на предприемачеството е усъвършенстването на уменията на предприемачите, чрез курсове, обучения, работни срещи и други форми на образоването на селското население.

Изграждането на различните структури на неземеделска стопанска дейност, зависи не само от факторите от национален мащаб, но преди всичко от местните и регионални фактори. Информационната кампания за възможностите за получаването на средства от помощните фондове, както и самите процедури са твърде сложни за жителите на селските райони. Те обаче не предприемат никакви действия в тази посока, обезкуражени от бюрократичността на процедурите, липсата на конкретни звена за техническа помощ при кандидатстването и от високите разходи по развиването на дейност,

особено, които са свързани с назначаването на работници.

Общественото възприемане на действията в рамките на структурните програми, съфинансирани от ЕС е положително, макар че предлаганата помощ се смята за недостъпна за средностатистическия гражданин по бюрократични причини. Във връзка с това средствата за започване на нова дейност са главно от собствени ресурси (спестявания) на предприемачите и техните семейства, частни заеми, а в най-малка степен банкови кредити и помощни средства. Липсата на средства е най-голямата бариера за развитие на предприемачество на село.

Главна роля в активизирането на селските райони трябва да бъде отредена на общината, която е длъжна активно да подкрепя жителите на селото чрез обучение и консултации как да се справят с бюрократичните пречки при основаването на фирма и развиването на стопанска дейност, а също и какви са възможностите и начините за получаването на средства за тази цел.

Трябва да се обърне внимание на все по-често срещаното явление за инвестиране на пари, припечелени в чужбина, в създаването на собствено предприятие в родното село. Такава ситуация се наблюдава в малко над 10% от селата, макар че в резултат на прогресивното либерализиране на разпоредбите, свързани с пазара на труда в страните от „стария“ ЕС спрямо работниците от новите членове на съюза и увеличената миграция с цел припечелване, мащабът на това явление в бъдеще може да се увеличи. Освен това инвестирането в стопанска

дейност на средства, които са припечелени по време на работа в чужбина, много често дава като резултат нови работни места за селското население и стимулира местната икономика с външен капитал.

Една от най-големите заплахи за развитието на селското предприемачество са сложните процедури по основаването на фирма, строгата фискална политика на държавата спрямо агробизнеса, както и трудностите при получаването на външни средства за започване и развиване на малкия и среден бизнес.

Най-важните фактори, влияещи индиректно върху активизирането на селските райони са информационно-образователните дейности на общината, местните институции, а също и неправителствените организации. Тези дейности трябва да въздействат върху равнището на знание на населението и мащаба на инвестициите в обществено-техническата инфраструктура, в изграждането на селски пътни артерии.

След направеното изследване на състоянието на селските райони в Полша и съответно възможностите за развитие на аграрно предприемачество в тях, може ясно да се види, че съществува сходство с положението в България. И двете страни се опитват да подобрят състоянието на селските си райони, да повишат стандарта на живот в тях и да ги направят привлекателно място за инвестиции. Това би било невъзможно без финансовата подкрепа на ЕС, тъй като и България, и Полша са страни, чието икономическо развитие е нестабилно и не се отделят достатъчно средства за стимулиране на предприемаческата дейност (в частност аграрното предприемачество).

На фона на всичко, казано до тук, можем да направим следните изводи:

- 1) Политиката за развитие на селските райони е от жизнено важно значение, поради високия процент на живеещите там хора (около 67 %);
- 2) Най-големият проблем в аграрната сфера на съвременния етап е липсата на обща стратегия при нормативното формиране на компонентите на средата;
- 3) Местната власт с нейните отговорности, приоритети, възможности за избор при разработване и реализиране на политики е централен фактор в развитието на селските райони, на селското и аграрното предприемачество;

3. Особености на предприемачеството в сферата на алтернативния туризъм

Успешното предприемаческо мениджирание в туризма се свързва със създаване, оцеляване и развитие на малки и средни предприятия, възникнали на базата на бизнес идея, провокирана от незадоволеното пазарно търсене.

Малките и средните предприятия в туризма реално са гъвкави стопански форми, структурирани на базата на личните и професионални познания и умения на предприемачите собственици. За това е нормално в сферата на услугите, свързани с индустрията на свободното време, често да се среща явлението

собственик и персонал да работят заедно. Професионалистите извървели пътя на личното си и професионално образование и квалификация да поемат риска за осъществяването на собствена бизнес инициатива. Предимствата на управляваните от добре подготвени предприемачи МСП се свързват с предпоставките, които дават гъвкавият подход с ориентиране на бизнеса към най - актуалните бизнес потребности на конкретни целеви групи от пазара. Новаторският подход, неголемите капиталовложения в бизнеса, дисциплинирания работещ екип, заинтересован от общия успех на малката фирма, прави тази структура по устойчива и по- лесно адаптивна към променливите бизнес условия в това число и в условия на криза.

Предприемачеството в туризма е свързано с разработването на бизнес идея, за организиране на туристическо обслужване или допълнителна дейност в рамките на алтернативното туристическо предлагане. Заданието изисква да се представи концепция, като предприемаческа инициатива за представяне на определен вид услуги за задоволяване на потребностите на конкретна група туристи. За нуждите за разработката на такава идея е необходимо проучването на съществуващите фактори и условия на пазарната среда, на конкуренцията в избрания сектор на туристическо предлагане.

Селският туризъм като разновидност на туризма и специфична предприемаческа неземеделска дейност в селските райони, макар и с широко присъствие, е нов подсектор за България. Около 26 % от жителите на селските райони допълват доходите си от алтернативни

неселскостопански дейности – занаяти, селски туризъм, а в областта на селския туризъм са заети около 370 собственици и едва 290 се занимават с местни занаяти.

Под „предприемачество в алтернативен туризъм” дефинираме частната инициатива на жители на селата или градовете, която се базира на локални за селския район туристически ресурси и се реализира посредством регистрация на малки и средни предприятия. Подобна предприемаческа дейност генерира незначителна част от общите доходи от туризма в страната и по тази причина обикновено се развива като допълнителна заетост (и съответно носи допълнителен доход) към аграрната предприемаческа дейност в селските райони.

Необходимите условия за развитие на селския туризъм могат да се систематизират накратко по следния начин:

- наличие на координация между субектите, предлагащи селски и екологичен туризъм и институциите, регулиращи процесите в сферата на туризма. Липсата на подобна координация води до невъзможност за сътрудничество между райони богати на природни, културни и исторически дадености за разработване на дестинации, изграждане на инфраструктура и финансиране. Отсъствието на координация е причина за недостатъчна информация за анализ на икономическия принос и влияние

на селския туризъм върху регионалния икономически растеж.

- Необходимост от синергия и съгласуваност между различните чуждестранни фондове и програми, финансиращи проекти от местно и регионално ниво. Това условие е изключително важно, тъй като в повечето случаи регионалните сдружения срещат проблем при активизиране на местното население.
- Наличие на добри демографски показатели на района. Към тях се отнасят относително млада структура на населението, сравнително висока гъстота и висока образователна структура на населението в селските райони.
- Добро състояние на социалната, техническата и пътната инфраструктура;
- Наличие на подходяща психологическа нагласа на земеделските производители и жителите на селските райони за възприемане на алтернативния туризъм като печеливша предприемаческа дейност;
- Добро равнище на квалификация и обучение на кадрите. Необходимо е кадрите заети в алтернативния туризъм да имат познания по чужди езици, култура на обслужването и познания по основните бизнес

механизми, маркетинг, реклама и др.).

- Добре развита информационна и рекламна дейност за повишаване търсенето на туристическите услуги в селските местности на района.

Освен всичко посочено изключително важно за развитие на алтернативния туризъм в селските райони е да се разкрият предприемаческите и пазарните ниши за алтернативен туризъм в региона. Както подчертават Петров¹⁶ и Николова и Линкова¹⁷ от съществено значение за развитието на селския туризъм са уникалните и атрактивни ресурси, които карат всеки турист да идентифицира тяхната локализация.

В тази връзка при изграждането на алтернативен туристически обект в определен район е необходимо да се идентифицира пазарната ниша, към която ще бъде насочен бизнеса. В съгласие с някои автори¹⁸ можем да посочим етапите при разкриване на пазарната ниша за развитие на алтернативния туризъм в определен регион. Те се свеждат до следните основни процедури:

1. Идентифициране на уникалните ресурси на региона, което не съществува на друго място;
2. Оценка качествата на уникалността като туристически ресурс. Освен на ниво частен инвеститор тази задача може да се изпълни

¹⁶ Петров, И. Формиране на комплексни регионални туристически продукти в България, Проблеми на географията, 2005, №3-4

¹⁷ Николова, М., М. Линкова, Баристри пред развитието на селския туризъм в България, Сп. Диалог, 5, 2009, стр. 19

¹⁸ Пак там

от общината с цел да разполага с информация за възможностите на региона да привлекат инвеститори в сферата на алтернативния туризъм. Добре е да се оцени възможността на уникалната атракция да осигури определен брой туристи годишно, които ще допринесат не само за приходи, но и печалба на предприемачите.

3. Набавяне или изграждане на допълнителните условия, необходими за развитието на алтернативния туризъм – в т.ч. техническа и социална инфраструктура, леглова база и др.
4. Стремение да се комбинират различни форми на селски, екологичен, исторически и друг алтернативен туризъм, за да се разчита на непрекъснат туристопоток, който да гарантира печеливш бизнес;
5. Функциониране на изградените предприемачески структури в сферата на туризма като пазарни субекти. Конкуrentният европейски пазар поставя пред българските предприемачи предизвикателството да бъдат пазарно ориентирани и да използват оптимално своите ресурси като да прилагат подходящата диверсификация на предлагания туристически продукт. В пазарните действия на предприемачите важна част заемат популяризацията на дейността и рекламата.
6. Осигуряване на институционална и финансова подкрепа от местните власти. То произтича от разбирането за

необходимостта от прилагане предимно на ендегенен подход в развитието на регионите.

Следва да подчертаем, че въпреки големите възможности на алтернативния туризъм за съживяване на селската икономика, на него не трябва да гледаме като на единствен фактор за решаване на сложните социално-икономически проблеми на селските райони и като инструмент за локално устойчиво развитие.

II. Състояние и насоки за развитие на алтернативен туризъм в района на Добруджа.

1. Икономическа характеристика на региона на Добруджа.

Средната надморска височина на Добруджа е около 230 метра. Почвите ѝ са богати на хранителни вещества и минерални елементи, като преобладават карбонатните черноземи. Климата и е умерен, подходящ за развитие на аграрна дейност. Това е предопределящо Добруджа да се приема-предимно, като земеделски район. В нейната българска част се отглеждат най-вече зърнени и технически култури, а в северната и част има благоприятни условия за развитие и на лозарство и овощарство. Нашата цел е да разгледаме Добруджа, не само, като земеделски район, а да се опитаме да разкрием нейните възможности, като територия на която може да се развиват алтернативни видове туризъм.

Българската част на Добруджа (така наречената Южна Добруджа) се характеризира с ниска брегова ивица и със слабо хълмиста земя.

Образувана е от равнинно източно плато и хълмиста западна част. Териториално Добруджа се намира в 3 области: Варненска (обхваща единствено - община Аксаково), цялата Добричка област (включваща осем общини и 6 града) и Област Силистра (включваща - гр.Силистра, Тутракан, Дулово, Алфатар, Главиница, Ситово и Кайнарджа).

В настоящата студия ще разгледаме и анализираме по-отделно отделните общини включени в района на Добруджа, като акцентираме - основно на проблема за подобряване на качеството на живот в селските райони чрез насърчаване и разнообразяване на тяхната неземеделска дейност.

2. Икономическо и стопанско развитие на община Аксаково, развитие на алтернативен туризъм в района.

Община Аксаково се намира в източната част на Дунавската равнина. Населението и е 18 538¹⁹ от които 57,9 % са в трудоспособна възраст, 20,2 % са в под трудоспособна и 21,9 % са в над трудоспособна възраст. Към тази община принадлежат 23 села. С най-голям брой жители в района са: Аксаково-7632, Игнатиево-4215, Кичево-1099, Любен Каравелово-1561, Вълген 1017, Слънчево -832. С най-малък брой жители са селата: Припек- 115 и Радево- 68. Община Аксаково е разположена на територия от 472 кв. км. и се отличава с добре развито селско стопанство. Преобладаващата част от обработваемата земя са ниви, които възлизат на

228²⁰ хил.дка. Предимно се отглеждат зърнено-житни култури: пшеница, ечемик и царевица. Според направени агрономически изследвания²¹ - района е подходящ и за отглеждане на лозя, кайсии, домати, краставици и др. Поради този факт в този селски район се намират едни от най-големите в област Варна оранжерии за зеленчукопроизводство. От икономическа гледна точка, това е добра предпоставка за създаване на заетост, осигуряване на доходи и получаване на прясна оранжерийна продукция. Съществуващите преди 1995 година лозя в района са в недобро състояние, не са подновени с млади лози и не плододават.

В пряка връзка с ос 3 на Програмата за развитие на Селските райони, с цел подобряване на качеството на живот и насърчаване на разнообразието в икономиката на селата, в община Аксаково са създадени и функционират частни фирми за производство на мебели, стъклени изделия, перилни и почистващи препарати, производство на пчелни продукти, като мед, прополис, пчелен прашец и др. В община Аксаково, функционират и 2 свиневъдни комплекса в селата Слънчево и Любен Каравелово и 1 птицекомбинат в село Слънчево. Предимство на тези села е близостта до град Варна и магистрала “Хемус”, както и по-големия брой трудоспособно население в тях. Това са важни предпоставки за развитие на предприемаческа дейност и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

²⁰ <http://www.aksakovo.info/>

²¹ Изследванията са изведи от фирма “Агроном”ЕООД- гр.Добрич

¹⁹ <http://bg.guide-bulgaria.com/NE/Varna/Aksakovo/bg.> - Население на Община Аксаково към 01.01.2011

Сред неземеделските дейности с най-висок относителен дял в община Аксаково е развитие на алтернативен туризъм. В района съществуват села в които успешно функционират къщи за гости и комплекси за отдих. Тези села са : Генерал Катранджиево, Осеново, Долище, Орешак и Куманово. Нивото на туристически продукт, който

тези къщи предлагат е добро, цените са ниски и варират в диапазон от 15 до 25 лв. на вечер за легло. Развитие на селски туризъм в региона осигурява подобряване на качеството на живот в тези села и се базира на част от природните забележителности , посочени в таблица 1.

Таблица 1

Природни забележителности и паметници на културата в района на Община Аксаково

Природни, архитектурни и културни забележителности	Кратка характеристика на конкретните обекти	Развитие на Селски туризъм Къщи за гости:
1. Природен парк “Побити камъни”	Защитена местност, от каменни колони с височина до 10 м., с форма на цилиндри или конуси, различни по форма и големина скални блокове и множество каменни късове.	Осеново- Къща за гости “ Холидей парк “Вива”
2. Местността “Батова”	Горски дъбов масив, от които по-голямата част попада в границите на общината. Ежегодно в местността се организират събори за надпяване и надиграване.	В селата: -Долище-Комплекс за гости- “Трите воденици” -Орешак –Къща за гости “Лавандулова Къща”
3. Природен парк “Златни пясъци”,	Една трета от парка се намира на територията на община Аксаково и заема площ от 130 ха.	- Куманово- Къща за гости- Мираж -Генерал Кантарджиево- Къща за гости “Пролет”

В района на община Аксаково съществуват малък брой Къщи за гости и комплекси за отдих на туристи. Цените за една нощувка на човек в Комплекса за гости ”Трите воденици” в село Долище, варират в диапазон от 20 до 40 лв. Като за по-големи групи (над 6 човека) има отстъпка от цената. Някой от къщите за гости се отдават изцяло под наем с цел пребиваване без домакини по време на почивката, такава е например: Къща за гости “Пролет”- село Генерал Кантарджиево. Тези къщи разполагат с по-голяма леглова база (над 7 легла) и цената на вечер за наемане на цялата къща е в рамките на 150-200 лв. Като цяло, съпоставяйки Община Аксаково и другите общини в района на Добруджа-можем да заключим, че:

- ❖ С цел подобряване на качеството на живот в Община Аксаково и насърчаване на разнообразните дейности в нея са създадени и функционират множество частни производствени и преработващи фирми, които осигуряват доход на голяма част от населението в общината.
- ❖ Селският и екологичния туризъм не са развити в достатъчна степен и в бъдеще базирайки се на природните забележителности на района, общината би могла да

доразвие тези алтернативни видове туризъм.

- ❖ Района се характеризира с достъпни пакетни цени на туристическия пакет за почивка в къща за гости, които съпоставени с цените за планинските райони са много по ниски и благоприятстващи развитието на алтернативния туризъм в района.

3. Икономическо и стопанско развитие на област Добрич. Алтернативен туризъм в селските райони на областта.

Област Добрич включва-215 населени места и осем общини- Балчик, Генерал Тошево, Добричка община, гр.Добрич, Каварна, Крушари, Тервел и Шабла. С цел да не пропуснем някой от по-важните икономически характеристики за нашия анализ ще разгледаме тези общини по отделно.

Община Балчик включва 23 населени места с основен градски център град Балчик с население от 12 322²² човека. Този град се отличава от другите градове в Добричка област по това, че е разположен непосредствено до самото крайбрежие в непосредствена близост до морето. В община Балчик има изчезващи села с брой на населението в тях от 5 човека-село Брястово²³,

²² <http://bg.guide-bulgaria.com/NE/Dobrich/Balchik/Balchik-Преброяване на населението към 01.01.2011г.>

²³ <http://bg.guide-bulgaria.com/NE/Dobrich/Balchik/Bryastovo>

но в нея съществуват и добре функциониращи села някои от тях с курортен статут, като Кранево с население от 1033 човека и Тузлата, другите по-големи села в Общината са: Сенокос-678 жители и Гурково -579 жители. Като цяло тази община е със застаряващо и постоянно намаляващо население. Добро

развитие в общината има морският и селски туризъм, основно в района на Балчик, Кранево, Тузлата и село Соколово, което се дължи на Природните забележителности и паметници на културата в района на Община Балчик представени в таблица 2.

Таблица 2

Природни забележителности и паметници на културата в района на Община Балчик

Природни, архитектурни и културни забележителности	Кратка характеристика на конкретните обекти	Развитие на Селски туризъм Къщи за гости:
<p>1. Двореца и ботаническата градина в Балчик</p>	<p>На обща площ от 65 дка се отглеждат около 2000 вида растения с голямо разнообразие от цветове и форми. Дворецът е бившата лятна резиденция на румънската кралица Мария. Ежегодно той е посещаван от хиляди чуждестранни и български туристи, любители на красивата флора и фауна.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ “Наташа”, “Стела”, ❖ “Ехо”, “Детелина”, ❖ “Цонко”, “Ели”, ❖ “Кати”, Акроза”, ❖ “Железови”, ❖ “Дивия орех”, “ ❖ “Романтика”, ❖ “Величкови”, ❖ “Guest House” ❖ “Sveta Marina” ❖ -“Янакиеви” и др.
<p>2. Местността „Тузлата”</p>	<p>Местността "Тузлата" се характеризира с ползване на лечебни свойства на минералните води и лечебната кал.</p>	<p>В района са изградени лечебни санаториуми за лечение и рехабилитация.</p> <p>Къщи за гости в село Соколово²⁴:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Нолан” и “Тара”
<p>3. Природен резерват</p>	<p>Красив природен резерват с</p>	<p>Къщи за гости в село Кранево²⁵:</p>

²⁴ http://holidaylettinginbulgaria.com/pochivka_na_more_selo_sokolovo.php

"Балтата"	площ от 183, 2 ха., в близост до известния и зад пределите на България туристически курорт "Албена" и землището на село Кранево.	<ul style="list-style-type: none"> ❖ "Романтика" ❖ "Жени" и "Гери" ❖ "Калинка" и "Мано" ❖ "Искра" и "Анкор" ❖ "Росица" и др. село Църква ²⁶ : <ul style="list-style-type: none"> ❖ "Дейман" и "Тони"
------------------	--	---

²⁵ <http://www.bulgariatravel.org/>

²⁶ http://holidaylettinginbulgaria.com/pochivka_na_more_selo_tsarkva.php

Развитието на селски туризъм е сравнително нов вид дейност за Североизточна България, въпреки това този вид алтернативен туризъм става все по-популярен и се утвърждава, като възможност за разнообразяване на неземеделската дейност и създаване на допълнителни доходи на населението в селските райони. Предлаганите къщи за гости в Община Балчик са предимно в селата Кранево, Църква, Соколово и вилната зона на град Балчик. От проучването, което направихме за този район стигнахме до следните изводи:

- ❖ Къщите за гости се строят- предимно като инвестиция. Обхващат райони в съседство до плажната ивица на Черно Море, в близост до гр. Балчик, село Кранево, курортите Албена и Тузлата.
- ❖ По-голямата част от Къщите за гости са обособени самостоятелно, а не в Комплекси за отдих. Съставени са от 3 до 4 спални и голям кухненски тракт. Предлагат се в повечето случаи целите за самостоятелно ползване. Имат леглова база от минимум 6 легла максимум 8. Цените на които се предлага цялата къща варират в диапазон от 100 до 140 лв. на вечер. Нощувката за един човек на вечер е в порядъка от 20 до 30 лв.

Алтернативните видове туризъм, който могат да се развиват в Община Балчик са основно:

- ❖ **Лагерен и Ваканционен** в гр. Балчик и село Кранево
- ❖ **Научно-опознавателен** – Ботаническата градина и двореца в Балчик
- ❖ **екологичен туризъм** -в природен резерват Балтата, край курорта “Албена”²⁷
- ❖ **селски туризъм** – в село Църква и село Соколово

За съпоставка в Румънската част на Добруджа (Северна Добруджа) в по-големите ѝ градове се развива основно, не земеделие и туризъм, а лека промишленост. В Констанца и в другите крайморски градове на страната много добре се развива риболовът и пристанищните дейности. Българското крайбрежие на Добруджа, освен рибовъдство и мидодобив (в местността Дълбока- до Каварна) има значителен туристически потенциал. Той може да се установи и в община Каварна, базиран на нейните природни, архитектурни и културни забележителности, представени в Таблица 3.

²⁷ Не се спираме на курорта “Албена”, защото той е един от най-добре функциониращите курорти в България за конвенционален(класически) тип туризъм и не представлява интерес за нашето изследване, насочено основно към алтернативни видове туризъм.

Населението на Каварна е 11 445 души. Общината включва 23 населени места, в това число и един курорт-Русалка. Най-големите села в района на Община Каварна са: Българево с 1490 жители, Септемврийци с 543 жители и Белгун с 435²⁸ жители. И в тази община има изчезващи села и се наблюдава демографския срив – населението е силно застаряващо, изключение прави единствено гр. Каварна и село Българево. Изчезващи са селата: Иречек с 26 човека, Крупен с 46 жителя и Травник с 49 души²⁹.

Таблица 3

Природни забележителности и паметници на културата в района на Община Каварна

Природни, архитектурни и културни забележителности	Кратка характеристика на конкретните обекти	Развитие на Селски туризъм Къщи за гости и комплекси за отдих:
1. Природно-археологическия резерват „Калиакра”	Красив природен резерват с известния и зад пределите на България - Нос Калиакра, съставен от стръмни скали, които се спускат 70 метра надолу към морето.	Къщи за гости в село Българево ³⁰ : ❖ “Калиакра” ❖ “Матилда”, “ ❖ “Ваня” ❖ “Дейвис” ❖ ”Роза”
2. Местностите „Икантълъка” и Русалка.	Те са предпоставка за бързото и добро развитие на туризма на територията на Община Каварна. Местността Русалка е превърната в курортно	Къщи за гости в село Иречек: ❖ Вила “Иречек” Село Вранино: ❖ Къща “Вранино”

²⁸<http://bg.guide-bulgaria.com/NE/Dobrich/Kavarna/Belgun-> преброяване на населението към 01.01.2007г.

²⁹ <http://bg.guide-bulgaria.com/NE/Dobrich/Kavarna/Irechek>, Крупен, Травник

³⁰ http://holidaylettinginbulgaria.com/pochivka_na_more_selo_balgarevo.php

	селище със съдействието на французи преди повече от 4 десетолетия.	Село Божурец: ❖ “Ана -Мария”
3.Природо-археологически резервати “Яйлата”	Той се намира край с. Камен бряг има множество естествени и изкуствено дооформени пещери – едни от най-богатите части на известните Добруджански пещерни градове – колонии и скатове.	Село Камен Бряг ³¹ : ❖ “Трите кестена” ❖ “Яйла” ❖ “Къщата на Валентин” Село Топола: ❖ Вила “Ралица” ❖ “Божурец” Село Горун: ❖ Къща ”Тери”

³¹ <http://pochivka.bg/>

В община Каварна се намира известният и зад пределите на България курорт - Русалка, наричан от французите, почиващи по българското Черноморие – Френската ревиера. Положително през последните 10 години е зараждането и развитието на селски и екологичен туризъм в селата Българево, Вранино, Иречек, Камен бряг, Топола, Божурец и Горун. Най-многобройни са къщите за гости в село Българево, като цените варират в диапазон от 120 до 180 лв. за цяла къща, а за нощувка на 1 човек на вечер- цената е 20 -25 лв. От икономическа гледна точка е важно да отбележим, че част от къщите предвидени за гости не успяват да функционират добре и вече се продават, а други са построени с цел инвестиция и продажба- такива къщи има в много от селата на Община Каварна, като пример можем да посочим село :Топола, Българево и Камен Бряг. Цените при продажба на двуетажна къща с 3 спални варират в диапазон от 72 до 140 хил. евро.

Забележителни за региона на град Каварна и град Шабла са античният и средновековен град и крепост-археологически и природен резерват “Калиакра” разположен на нос Калиакра, най-старият действащ фар на Черно море в гр. Шабла, природен резервати “Яйлата”, Дуранкулашкото и Шабленско езеро, където са открити едни от най-старите каменни градежи в Европа. Тези резервати са

световно известни и носят приходи от туристическа дейност за страната ни, освен това те са включени, като защитени земи по Проект- “Натура 2000”.

В района на Община Каварна с успех може да се развиват следните алтернативни видове туризъм:

- ❖ **Селски и ваканционен** в селата: Българево, Камен Бряг, Топола и Божурец;
- ❖ **Научно-опознавателен** туризъм в природно археологически резервати “Яйлата” и “Калиакра”
- ❖ **Културен туризъм**- Етнографски комплекс, нос Чиракман
- ❖ **Пещерен туризъм** – множеството пещерите край брега на Черно море.

В този район на Добруджа функционират и чуждестранни инвеститори, което може да се обясни с част от природните забележителности на Община Каварна и Шабла (Таблица 3 и 4). Инвестира се основно в строителство на ваканционни селища и изграждането на ветрогенератори (в района край село Българево и Калиакра). През последните години в района се построи и поддържа голф игрище в близост до гр. Каварна.

Както Каварна, така и Шабла е крайбрежен град, но за разлика от Балчик,

Шабла и Каварна са построени по-навътре към сушата. Община Шабла се намира също в област Добрич и заема площ от 4 711 кв. км.³² В общината влизат 16 населени места- 15 села и един град- Шабла. Градът е с население от 3752 жители. Общината може да се характеризира, като селска със силно застаряващо население. Част от селата се “стопяват” и “изчезват”: Село Стаевци е само с 10 човека, село Твърдица с 12 жителя, село Божаново с 21 човека население. Най-големите населени места са гр. Шабла и селата: Дуранкулак с 515 жители и село Крапец с 300 жители. Единствените дейности, които могат да съхранят този район, според нас са алтернативните видове туризъм и риболовът.

Таблица 4

Природни забележителности и паметници на културата в района на Община Шабла

Природни, архитектурни и културни забележителности	Кратка характеристика на конкретните обекти	Развитие на Селски туризъм Къщи за гости:
<p>1. Дуранкулашко езеро и Архитектурен комплекс “Дуранкулак”- с енолитна селищна могила датираща от преди 4600-4200г. пр. н.е.</p>	<p>Районът на езерото, освен природна забележителност има потенциал да се превърне в атрактивно място за туристите и заради историческото си минало чрез разкритите антични разкопки.</p>	<p>Село Дуранкулак:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Цвети”, “Биана” ❖ Къща за гости “Дуранкулак” ❖ Комплекс за отдих “Дуранкулак” <p>Село Горун:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Ела”, “Тери” <p>Село Тюленово:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Орбита”, “Стефи” ❖ “Венера”, “Жана” ❖ “На брега”, ❖ „Делфина” ❖ “Хански стан”
<p>2. Най-старият действащ фар на Черно море</p>	<p>Намира се в съседство на град Шабла и е дин от символите на града. Претегателна сила за много туристи.</p>	<p>В околностите на Шабла:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Мираж”, “Габрово” ❖ “Мария”, Данни” ❖ Детелина-Сташа”

³² <http://www.shabla.info/>

<p>3. Шабленското езеро</p>	<p>Шабленското езеро се посещава от много птици, предимно ибиси, чапли и гмурци. Както и езерото в Дуранкулак. И двете езера са част от Via Pontica, един от основните пътища на мигриращите птици в Европа.</p>	<p>Село Крапец:</p> <p>Комплекси от къщи за отдых “Света Марина” и “Близначките”</p> <p>Къща”Спасови”, “Алтера”</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Варна”, Саша”, “Чобанови” ❖ “Ема”, “Делфини” ❖ “Бялата Къща” <p>Село Езерец:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ “Капитан Петко войвода”, ❖ “Къщата на ловците” ❖ “Дивата патица”
------------------------------------	--	--

На база на направеното от нас изследване - установихме, че в района на Шабла успешно се развива селски туризъм. Къщите за гости в района са над 30. Малка част от тях са включени в комплекси за отдых, по-голямата част се предлагат самостоятелно. Цените на една нощувка в района за 1 човек варират от 15 до 30 лв., като най-често срещаната цена е 20 лв. на човек за пренощуване. В Шабленска община много в по-малака степен се предлага цена за цялата къща за селски туризъм, по-често се предлага цена на легло за един човек. Цените, като цяло са по-ниски от Балчишка и Каварненска община. В района на Шабла с успех може да се развиват алтернативни видове туризъм, като:

- ❖ **Селски туризъм** в селата : Езерец, Крапец, Тюленово, Горун и Дуранкулак
- ❖ **Пещерен туризъм**- само в района на село Тюленово има над 75 пещери.
- ❖ **Изследователски и природо любителски, орнитоложки**- проследяваш миграцията на птиците в защитените територии на Дуранкулашкото и Шабленското езеро, в които гнездят изчезващи видове птици. Те представляват голям изследователски интерес за природо любителите-орнитолози. Във връзка с този факт, района е изключително подходящ за развитие на този вид предприемаческа дейност и алтернативен туризъм.
- ❖ **Исторически** базиран на древните разкопки, датиращи от 5 хилядолетие преди новата ера –разкрити край гр. Шабла. Икономически целесъобразно е в бъдеще, община Шабла да акцентира на алтернативния туризъм в своето развитие за да привлече повече любители туристи и да подобри своето икономическо благосъстояние.

Община Крушари е разположена в североизточната част на Добруджа, в източната част на Дунавската равнина. Тя се състои от 19 населени села и е най-голямото от тях с 1709

жителя, следвана от село Лозенец с 655 души и село Телериг с 577 жителя. Общината заема площ от 417.5 кв.км. Населението в нея е с пъстър етнически произход. Преобладават българи и турци, но се срещат гагаузи и роми. Села с изчезващо население има и в тази община. Такива са селата: Земенци и Зимница с по 32 души население и село Огняново с 45 жителя. На север община Крушари, граничи с Румъния, на изток с община Генерал Тошево, на запад с община Тервел и община Кайнарджа (област Силистра), а на юг с община Добрич-селска. На територията на община Крушари има 19 археологически забележителности (таблица 5), сред които укрепени селища, римски пътища и некрополи. В общината се намира и най-големият укрепен античен център в земите на днешна Добруджа – крепостта “Залдапа”.

В община Крушари съществуват условия за развитие на алтернативни видове туризъм:

- ❖ **Пешеходен туризъм**- Маршрутите по поречието на Суха река, до руините на крепостта «Залдапа» или горските масиви край селата Телериг и Огняново
- ❖ **Ловен и риболовен туризъм**- В горите край село Телериг и Огняново има популации на благороден елен, дива свиня, яребица, фазани, пъдпъдъци и зайци. Риболовът може да се развие основно в микроязовирите край с.Абрит и село Оногур, намиращи се в съседство със село Ефрейтор Бакалово.

Всичко това ни дава основание да приемем община Крушари не само, като земеделски район, но и като бъдеща територия за развитие на селски туризъм. Поради близостта по етнически показатели, поради географско положение и общи природни и исторически забележителности ще разгледаме община Крушари, съвместно с община Тервел (Таблица 5).

**Природни забележителности и паметници на културата в района на Община
Тервел и Крушари**

Природни, архитектурни и културни забележителности	Кратка характеристика на конкретните обекти	Развитие на Селски туризъм Антични селища, местности и манастири
1. Укрепени селища, римски пътища, некрополи.	Намират се на територията на община Крушари в която има над 19 археологически забележителности-основно в селата: Абрит, Добрин, Росица, Ефрейтор Бакалово, с.Поручик Кърджиево, Телериг и Огняново	<ul style="list-style-type: none"> . с.Добрин-Антично селище . с.Поручик Кърджиево-Антично селище . с.Телериг-Антично и средновековно селище
2. Множество скални манастири	Те се намират край селата Оногур, с.Ефрейтор Бакалово, с.Балик и с.Брестница. Покрай живописната местност «Суха река».	Функциониращ манастир: Манастир „Св.Пророк Илия”- край село Александрия
1. Антични крепости: <ul style="list-style-type: none"> ❖ Крепостта “Залдапа” ❖ Средновековна крепост "Калето". ❖ Крепостта Абатаатско кале; ❖ Късноантични крепости 	Те са антични центрове и се намират около селата: Балик и Крушари. Средновековна крепост "Калето" се намира край село Войниково. Крепостта Абатаатско кале се намира до село Абрит. Те са открити до селата Кап.Димитрово и Александрия	Залдапа е най-големият укрепен античен център в земите на днешна Добруджа. Тя е разположена в м. Калето, между селата Абрит и Добрин. Сред историческите забележителности на община Тервел са античната крепост край село Балик, античната и средновековна крепост "Калето" край село Войниково, скалните манастири край селата Оногур, Балик и Брестница.

<p>3. Защитена местност – „СУХА РЕКА”</p>	<p>Суха река минава през землищата на община Крушари и община Тервел. Долината на суха река с прилежащите ѝ суходолия, скали и скални венци по склоновете, обхваща участъка от селата Карапелит, Ефрейтор Бакалово, Брестница, като преминава в язовир с дължина до 7-8 км при тях. Защитената местност обхваща също и землищата на селата Александрия, Габер, Зимница, Капитан Димитрово, Огняново, Северци и село Телериг.</p>	<p>Каньонът „Суха река” е природна забележителност за цяла Добруджа, в него е концентрирано голямо разнообразие от растителни и животински видове.</p> <p>Местността „Сухата река” предоставя възможности за развитие на туристически маршрути, постройки за наблюдение на птици и развитие на любителски риболов. В същата местност са открити редица пещери и скални манастири, като манастирът "Гяур евлери", чието име означава "християнски къщи".</p>
--	--	---

Община Тервел е разположена в Североизточна Добруджа в западната част на област Добрич. На север и северозапад общината граничи с общините Дулово, Алфатар и Кайнарджа от област Силистра, на изток с Крушари и Добричка община от област Добрич, на юг с Вълчи дол от област Варна, и на югозапад с Никола Козлево и Каолиново от област Шумен. Общината се състои от 26 населени места, като градското население е съсредоточено в единствения град в общината- гр. Тервел с 6869 жители. В тази община съществуват значително по-големи села от предходните анализирани общини. Като пример можем да посочим селата: Безмер и Зърнево с над 1230 жителя и двете. Населението в тях е със смесен етнически произход-българи, турци и роми. В тази община също има изчезващи села, като- Войниково -13 човека, Брестница-19, Гуслар-26, Професор Златарски- 36 и Оногур-39.

Общата площ на територията на община Тервел е 579 677 дка³³, което представлява 12,3% от територията на област Добрич. От фигурата се вижда, че най-голяма площ в общината Тервел, заемат *земеделските територии* - общо 418 232 дка (72,2% от площта на общината при средно за страната 58,7%).

Размерът на обработваемата земя в земеделските територии е 353 671 дка.

развитие и благоустройството, “Баланс на територията на община

Показателят “обработваема земя на човек от населението” варира в твърде широки граници, като достига и екстремни стойности – от 3,4 дка/човек за землището на гр. Тервел, 8,3 дка/ч. за с. Божан и т.н., до 633,3 дка/ч. за с. Брестница и 833,6 дка/ч. за с. Войниково. Средно за общината този показател е 19,7 дка/ч. – три пъти по-висок от средния за страната (6,3 дка/ч.), два пъти по-висок от средния за Североизточния район за планиране (9,2 дка/ч.) и малко по-висок от този за област Добрич (16,5 дка/ч.)³⁴. Тези показатели показват предимно земеделската насоченост на региона. Въпреки това съвместно с ЕС и ОП "Регионално развитие" е разработена стратегията за развитие на селски туризъм в общини Тервел и община Крушари в рамките на проект- "Споделяне на успешни европейски практики в алтернативния туризъм - ключ за устойчиво развитие на общините Крушари и Тервел". Проектът е финансиран по ОП "Регионално развитие".

На база на направеното от нас изследване можем да заключим, че двете общини- Тервел и Крушари, имат потенциал за развитие на следните видове Алтернативен туризъм:

- **селски и екологичен** (обхващащ защитената природна местност “Суха река” и всички скални манастири край нея, както и редките птици живеещи там);
- **ловен** - на територията на община Тервел съществува държавна дивечовъдна станция, която може в бъдеще да допренесе за развитие на ловен туризъм в общината;
- **културно-исторически туризъм**- обхващащ античните крепости в региона. Въпреки всички тези благоприятни възможности в региона все още липсват достатъчно къщи за гости, което е предпоставка за развитие на предприемаческа инициатива в тази посока, съчетана с възможностите, които предоставя ОПРСР към ЕС.

От направения анализ се вижда, че Крушари и Тервел имат предимно земеделска насоченост, но и сходен туристически профили, което е предпоставка за съвместното им разглеждане, като природни, архитектурни и културни забележителности в таблица 5.

Област Добрич обхваща и община Добричка, в която има само села, и една община-град, същевременно и областен център - гр.Добрич с общо население от 103 000 души, което съставлява 46% от населението на областта. Община Добрич включва 68 села, от които най-многолюдни са селата: Стожер с 1535 жители, Карапелит с 1303, Дончево с 1061 човека, Божурово с 999 жителя, Победа с 934 и Бенковски с 923 човека население. Жителите на всяко едно от тези села, основно се занимават със земеделска дейност. В село Дончево функционира един от най-големите

³⁴ Стратегически план за развитие на община Тервел-2010 година

птицекомбинати в България, в селата Победа и Бенковски има добре функциониращи кооперации обработваща- 27-28 хил дка земеделска земя. В село Стожер се развива успешно зърнопроизводство, а от скоро и овощарство, отглеждат се и десетки хиляди декари маслодайни култури, като рапица и слънчоглед. В по-големите села на област Добрич функционират едни от най-големите арендатори на страната, като: Недко Митев, д-р Кръстев, Кирил Жендов, Братя Павлови и братя Алексиеви, Димитър Катранджиев, Владимир Бонев. Всички те развиват успешно земеделие, това прави като цяло района силно земеделски (известен в страната ни, като “житницата на България”). Всичко това е определящо в община Добрич да не са развити в голяма степен алтернативните видове туризъм. Въпреки това селски и екологичен туризъм съществуват, като те се базират основно на природните, архитектурни и културни забележителности на района посочени в таблица 6.

Таблица 6

Природни забележителности и паметници на културата в района на

Добричка община и гр. Добрич

Паметници на културата и архитектурата:	Кратка характеристика на конкретните обекти	Църкви в района на Добричка област
<p>Дом-паметникът "Йордан Йовков"</p> <p>Архитектурно-етнографски музей на открито-«Стария Добрич»</p> <p>Архитектурно-етнографски музей на открито-«Чукурово»</p>	<p>Музеят съхранява общо около 10 000 фондови единици, пазещи частици от живота и творческата работа на Йордан Йовков.</p> <p>Намира се в центъра на гр. Добрич със запазени в архитектурен стил къщи от епохата на възраждането. В рамките на комплекса има реставрирани две каменни чешми, хан, часовникова кула и повече от двадесет занаятчийски работилници.</p> <p>Намира се в село Прилеп и носи старото име на селото-Чукурово.</p> <p>Комплекса представлява къщи за отдих, съчетани с богата етнографска експозиция на селскостопански оръдия и предмети от бита от епохата на възраждането.</p>	<p>-Църквата“Свети Георги” и „Света Троица” в град Добрич, Църквата” Свети Никола” в Балчик, Православен храм “Свети Харалампи” в Шабла, Църквата „Свети Георги“ и църквата „Успение на Света Богородица“- гр.Каварна, Църквата “Свети Димитър”- село Крушари, Църква «Успение богородично» в с. Житница, Църква "Св.Константин и Елена" - гр. Балчик и множество други църкви. в гр. Генерал Тошево, гр.Тервел, селата Житен, Красен, Преселенци, Средина и Изворово</p> <p>Развитие на Селски туризъм в</p> <p>Село Прилеп:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Къща за гости “Градините” ➤ Комплекс за

В област Добричка съществуват много села, които биха могли да развият селски и екологичен туризъм, но конкретно в община Добрич, техният брой е много малък, тъй като в нейния обхват е и град Добрич и района се характеризира предимно със земеделска и животновъдна дейност. Така например в община Добрич функционира един от най-големите птицекомбинати в страната, разположен в село Дончево, също в общината са и едни от най-големите арендатори и силно развиващи се земеделски кооперации в страната. Във връзка с това можем да заключим, че селски и екологичен туризъм, могат да се развият в района на село Прилеп, село Батова и село Църква, като в селата Прилеп и Църква има изградени къщи за гости. Но общината е с предимно земеделска насоченост и алтернативните видове туризъм не са основен приоритет.

4. Икономическо и стопанско развитие на област Силистра, развитие на алтернативен туризъм в района.

Силистренска област е разположена в североизточната част на България, на брега на река Дунав. Тя граничи с областите Русе, Разград, Шумен и Добрич, а също така и с Румъния по суша и чрез река Дунав. Област Силистра е една от 28-те области на България и основна част от Дунавската равнина и Добруджа. Тя заема площ от 2 851,1 км² и има население 117 576 души³⁵. Областта обхваща следните общини: Алфатар, Главиница, Силистра, Дулово, Ситово, Кайнарджа, Тутракан. Градовете в областта са: Силистра, Тутракан, Дулово, Алфатар и Главиница, но те са малки и всички те попадат в обхвата на селските райони. Броя на селата в областта е 117, като най-големи от тях са: Айдемир с 6655 жители (най-голямото по брой и площ село в България)³⁶, Калипетрово с 4554 жители³⁷ (община Силистра), село Искра с 2612 жители (община Ситово), село Яребица с 1359 жители (община Дулово). Най-малките села в област Силистра са: Ястребна 5 души (община Ситово), Стрелково 14 души и (община Кайнарджа), Дунавец 14 (община Тутракан). В област Силистра съществуват много на брой исторически и архитектурни паметници на културата, които са

³⁵ www.nsi.bg - данни от преброяване на населението през 2011 г.

³⁶ <http://www.trud.bg/-вестник> Труд след преброяването през 2011 г.

³⁷ <http://bg.wikipedia.org/> Информацията за броя на жителите в селата на област Силистра е взета от Уикипедия и е след извършеното преброяване на населението през 2011 г. в България.

представени в таблица 8. Те са добри антропогенни фактори за развитие на алтернативни видове туризъм в областта.

Таблица 7

Архитектурни и исторически забележителности и паметници на културата в района на Силистренска област

Паметници на културата и архитектурата:	Кратка характеристика на конкретните обекти	Развитие на селски туризъм в района
Крепостта „Дуросторум“	Доростол, Диристър, Дристра, Дръстър - е град с близо 2000-годишна история. За пръв път името Дуросторум (в превод "яка, силна крепост") се споменава от римския историк Дион Касий във връзка с преместването на седалището на XI Клавдиев легион от Панония в Дуросторум през 105 г. сл. хр. от император Траян. Това става в периода 101-102 г. сл.христа	Къща за гости „Кентавър”
Крепостта „Меджиди Табия“	Меджиди табия е крепост намираща се южно от Силистра, част от османската фортификационна система, използвана по време на Кримската война (1853 - 1856) и Руско-турската война от 1877-1878 г. Част е от Стоте национални туристически обекта. Тя е най-добре запазеното от шестте съоръжения в системата.	Къща за гости ” Родн”
Римска вила от II-IV век“	Недалче от центъра на античния Дуросторум, през II век е построена голяма градска вила - villa urbana, обитавана от заможна римска аристократична фамилия. През III-IV в. е разширена и достроена. При готските нашествия в края на III в. или в средата на IV в. вилата, както и Дуросторум, са разрушени и опожарени. С възстановяването на града към края на IV в. върху руините ѝ е издигната внушителна масивна обществена сграда (17X20м) с официална зала, допълнена с абсида и странични помещения.	Къща за гости „Куин”
Средновековна крепост „Окорш” Етнографски музей на родния край в село Окорш Скални светилища и манастири	Останките от тази средновековна крепост се намират в региона "Ташлъ махле" в землището на село Окорш . През IX век тук е изградена една от най-важните и най-добре укрепени крепости на Първото българско царство, просъществувала до началото на XI век.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Къща за гости „Браила” гр. Алфатар, село Васил Левски ➤ „Добруджанска къща”- гр. Алфатар

<p>край Алфатар</p>		
<p>Средновековна крепост „Тутракан“</p>	<p>Крепостта е разположена в чертите на града, върху античния кастил Трансмариска, заемащ естествено укрепено двустъпално плато (Змеев 1969, 46). Понастоящем стените на кастела са запазени на височина до 2-3 м., като се предполага, че те, с преустройства, са били използвани и през определени периоди от средновековието.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Семейен хотел „Палермо“ ➤ Къща за гости „Къщата“

В областта е развито силно селското стопанство, като предимно се отглеждат зърнени и технически култури. Климатичните условия и почвите са изключително благоприятни за развитие на земеделие. Развита е консервната промишленост, животновъдството и преработката на месни продукти (месокомбинати „Актуал“ ООД, „Меком“ ООД и др.) Добре развита е и дървообработващата и мебелна промишленост.

Река Дунав е естествен воден път, свързващ Силистра с 11 държави в Централна и Източна Европа. В силистренския ѝ участък се намират 16 острова, от които 12 са български и са подходящи за развитие на еко туризъм. Най-забележителният природен обект в областта е езерото Сребърна. То се намира на запад от град Силистра и е част от биосферен резерват "Сребърна", които е включен в Списъка на ЮНЕСКО за световно и културно наследство. (Таблица 8).

Таблица 8

Природни забележителности и паметници на културата в района на

Силистренска област

<p>Природни обекти и резервати</p>	<p>Кратка характеристика на конкретните обекти</p>	<p>Развитие на алтернативен туризъм в района на село Сребърна</p>
<p>Резерватът „Сребърна“</p>	<p>„Сребърна“ е поддържан биосферен резерват разположен край село Сребърна, на 16 километра западно от Силистра и на 2 километра южно от Дунав. Той обхваща езерото Сребърна и неговите околности. Намира се на главното миграционно трасе на прелетните птици между Европа и Африка, наречено "Via Pontica". Местността е обявена за резерват през 1948 г. и има охраняема площ от около 600 хектара, както и буферна зона от около 540 хектара.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Къща за гости „Сребърна“ ➤ Къща за гости „Люляк“ ➤ Къща за гости „Лилия“ ➤ Къща за гости „Почивка“

„Дунавска градина“	Дунавската градина е първият обществен дунавски парк в страната. В него съществуват дървесни видове, които са уникални и са защитени. Те са отбелязани с отделни табели, за да се различават от останалите растения в парка.	➤ Къща за гости „Стара къща“, с. Ветрен
Защитена местност “Калимок-Бръшлен” Дивечовъден резерват „Каракуз”	Местността е създадена с цел да се защити една от малкото останали дунавски влажни зони и нейното уникално биологично разнообразие. Разглежданата територия може да се характеризира като една от 10-те най-представителни територии за страната.	➤ Къща за гости „Рибарска къща” ➤ Комплекс „Калимок”

Природни и исторически дадености на област Силистра дават възможност за развитието на няколко вида алтернативен туризъм:

- **Познавателен, културен и исторически** – базирани на опознаване на всички антропогенни фактори в областта, като стари крепостни стени, крепости от първата Българска държава, скални манастири, светилища и средновековни крепости.
- **Екологичен и орнитоложки** – добра предпоставка за неговото развитие е резерватът „Сребърна”, включен в световното природно наследство от Юнеско, природните резервати Малък Преславец и скалните манастири в областта на сухата река, както и защитена местност „Калимок-Бръшлен”
- **Селски** – базиран на всички антропогенни и природни фактори на областта, както и на множеството села в района и близостта до река Дунав.
- **Ловен туризъм** – базиран на дивечовъдния резерват „Каракуз”, предоставящ възможности за ловен туризъм, като в района съществуват и подходящи езера за развитие на риболов.

В региона природните ресурси за развитието на алтернативни видове туризъм са значителни, но не се използват пълноценно. В територията на региона има един резерват, множество природни забележителности и защитени местности. С най-голяма атрактивност се отличават резервата „Сребърна”, скалните манастири и светилища в каньоновидната долина на „Суха река”. Като цяло обаче развитието на алтернативен туризъм в региона е твърде ограничено. На територията му има малък брой къщи за гости, още по-малък е броя и на семейните хотели. Като цените за нощувка варират от 15 до 25 лв. на вечер. Не се предлага отдаване на цялата къща под наем, а само нощувка на човек в стая за гости. Като цяло можем да заключим, че областта има неоползотворени

възможности за развитие на алтернативен туризъм и неземеделски дейности, причините за което можем да търсим в недостатъчно доброто познаване на ПРСР и възможностите, които осигурява за насърчаване и развитие на алтернативния туризъм.

III. Възможности за насърчаване и финансиране на алтернативния туризъм по Програма за развитие на селските райони.

3. 1. Същност на Програмата за развитие на селските райони и финансиране развитието на алтернативен туризъм по нея

Присъединяването на България към ЕС, създаде благоприятни възможности за финансиране на земеделски и неземеделски дейности в нашата страна. Част от тях се базират на участието в редица програми за развитие, в това число и на селските райони, на регионалното развитие, на рибарството и аквакултурите. Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) е част от общата селскостопанска политика на Европейския съюз и обхваща периода 2007-2013г., като нейното развитие продължава и в периода 2013-2020 г. Тази програма е изготвена в съответствие с приоритетите и стратегическите насоки на Общността и на Националния стратегически план (НСП) за развитие на селските райони на България, като е съобразена с всички приоритети и стратегическите насоки на цялата европейска общност.

Разпределението на ресурсите между ключовите области на развитие на селските райони се базира на идентифицираните нужди на агро-хранителния сектор, околната среда и населението в селските райони в България. Програмата е съобразена и с възможностите, предоставяни от други инструменти на европейската общност за подкрепа и подобряването на околната среда и качеството на живот в селските райони. Общият бюджет на програмата за периода 2007- 2013 г. възлиза на 2 609 098 596 евро³⁸. **Основните цели на Програмата за развитие на селските райони са:** Подобряване на конкурентоспособността на селското и горско стопанство чрез предоставяне на подкрепа за реструктуриране, развитие и иновации; Подобряване на околната и селската среда чрез предоставяне на подкрепа за управление на земите; Подобряване на качеството на живот в селските райони и насърчаване на разнообразието на икономическата дейност в тези райони. Програмата за развитие на селските райони се състои от четири основни оси, които са представени в таблица 9.

³⁸ <http://prsr.government.bg/>- Програмата за развитие на селските райони, 2012

Приоритетни оси по Програмата за развитие на селските райони 2007-2013

N	Приоритетна ос	Название и обхват
1.	Приоритетна ос 1	Развитие на конкурентоспособни и основани на иновации земеделие, горско стопанство и хранително-вкусова промишленост;
2.	Приоритетна ос 2	Опазване на природните ресурси и околната среда в селските райони;
3.	Приоритетна ос 3	Подобряване на качеството на живот и разнообразяване на възможностите за заетост в селските райони;
4.	Приоритетна ос 4	Изграждане на местен капацитет и подобряване на местното управление-програма ЛИДЕР.

Основните цели на ПРСР се постигат на базата на определени приоритети и конкретни мерки към всяка една от посочените в таблица 1 оси. Например за ос 1 от ПРСР са отделени 42% от приноса на Общността за първите три оси. Дейностите по тези приоритетна ос насърчават нарастването на производителността и конкурентоспособността на земеделието, ХВП и горското стопанство и по този начин допринасят за постигане в селските райони на стратегическите цели от Лисабон за икономически растеж и заетост. Националния стратегически план и включените в ПРСР мерки съответстват на Приоритет 1 на Общността: Подобряване на

конкурентоспособността на земеделския и горския сектор чрез повишаване на продуктивността и конкурентоспособността на земеделието, ХВП и горското стопанство, чрез подкрепа за: Модернизиране на технологиите, инвестициите за подобряване на земеделските фактори за производство, въвеждане на модерни практики за управление на земите и водите; Насърчаване на иновациите в агро-хранителния сектор с цел производство на нови продукти и технологии с висока добавена стойност; Постигане на стандартите на ЕС; Разнообразяване в рамките на земеделието; Подобряване на уменията и знанията на работната сила в земеделието и горския сектор; Подобряване на въздействието върху

околната среда на земеделските и горските стопанства; Адаптиране на структурите на стопанствата и на собствеността върху земята;

За Ос 2 по програмата за развитие на селските райони са отделени 27% от приноса на Общността за първите три оси. Целите за опазване на околната среда в Приоритет 2 на Общността, се постигат чрез дейности за опазване на биологичното разнообразие, насърчаване на устойчивото използване на земята и природните ресурси, съхраняване на водните ресурси и борба с промените в климата. Мерките са насочени към решаването на проблемите и заплахите за околната среда в селските райони на България по важните от които са: Опазване и възстановяване на важни местообитания и екосистеми, в съответствие с националните и европейските цели за прекратяване на загубите на биоразнообразие; Подобряване качеството на водите и предотвратяване на замърсяването им от земеделски източници, в съответствие с екологичните норми на ЕС, в т.ч. Директивата за нитратите и Рамковата Директива за водите; Предотвратяване на процесите на деградация на почвите и опазване на почвеното разнообразие и плодородие; Устойчиво управление на горите и земите от горския фонд; Развитие на потенциала за производство на възобновяема енергия в съответствие с националните цели и целите на ЕС.

Подобряване на инфраструктурата, свързана със земеделието и горското стопанство.

Подкрепата за устойчиво управление на земите и горите, по програмата за развитие на селските райони и опазване на биоразнообразието, и традиционното земеделие, спомага за съхраняване на привлекателността на селските райони. Тя създава и предпоставки за развитие на алтернативни икономически дейности като селски туризъм, занаяти, допълнителни услуги за отдих и развлечения в селските райони, и не на последно място програмата съдейства за създаване на устойчив поминък на населението в селските райони. Поради този факт можем да твърдим, че мерките към ПРСР са взаимосвързани и допълващи се. Националният стратегически план и Програмата за развитие на селските райони са базирани на балансиран и интегриран подход, при който опазването на ландшафта и околната среда е изведено като приоритет. Въвеждането на принципите за Управление и поддържане на земята в добро земеделско и екологично състояние при мерките по ос 2, базирани на единица площ, допринася за постигането на целите, свързани с околната среда, особено за подобряване на качеството и предотвратяване на деградационните процеси на почвите.

Един от приоритетите на Общността е изграждане на местен капацитет за заетост и разнообразяване на икономиката в селските райони. Този приоритет е заложен в ПРСР чрез мерките по ос 3. С прилагане на мерките по ос 3 се цели, чрез подобряване именно на жизнените условия и създаване на нови възможности за заетост в селските райони, да се спре демографския и икономически срив, което от своя страна осигурява дългосрочна социална и икономическа стабилност в тези райони.

Мерките по ос 3, като основни услуги за селската икономика и население и обновяване и развитие на селата, предоставят възможност на местните общности да предприемат адекватни действия за справяне с ефектите от промените в климата. *Приоритет 3 на Общността: Изграждане на местен капацитет за заетост и разнообразяване на икономиката* е интегриран в целите на националния стратегически план и е заложен в ПРСР чрез мерките по ос 3, за които са разпределени 31% от приноса на Общността за трите оси.

Подобреното качество и достъп до основни услуги за населението, както изграждане и подобряване на инфраструктурата в селските райони, са от съществено значение за задържане на населението и създаване на условия за

развитие на бизнеса. За тази цел се предоставя значителна инвестиционна подкрепа за подобряване на физическата инфраструктура и съоръженията, необходими за предоставяне на услуги за селското население.

3.2 Развитие на предприемаческа дейност в областта на алтернативния туризъм, подкрпена с ос 3 на програмата за развитие на селските райони. Развитието на предприемачество и създаването на възможности за заетост в селските райони се насърчава чрез подкрепа за инвестиции в неземеделски дейности на земеделските стопанства и селското население като цяло, както и за дейности за развитие на селски туризъм и занаятчийство в тези райони. Тези основни дейности са заложи по ос 3 по ПРСР. За целите на финансиране развитието на предприемачество в селските райони, свързано с развитието на неземеделска дейност, най-ефективна подкрепа по ПРСР, района на Добруджа, може да получи по ос 3 и по конкретно по мерките:

- 311- Разнообразяване към неземеделски дейности;
- 312- Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия;
- 313- Насърчаване на туристическите дейности;

- 321-Основни услуги за икономиката и населението в селските райони;
- 322-Обновяване и развитие на селата;

Мярката „Разнообразяване към неземеделски дейности“ може да се прилага в **231 общини в селските райони** на България в това число и всички общини на Добруджа, без Добрич-град. По мярката не се подпомагат инвестиции за развитие на туризма в населени места и курортни селища с развит масов туризъм, което автоматично изключва районите на Каварна, Албена, Балчик, Кранево и Шабла, но всички села в близост до тях, като например Тюленово, Българени, Топола, Рогачево, Църква, Обротище, Прилеп и др., намиращи се във съседство с тях могат да се възползват от помощ по мярка 311. За подпомагане по тази мярка могат да кандидатстват еднолични търговци и юридически лица, които са регистрирани по Търговския закон или Закона за кооперациите или са регистрирани като земеделски производители. За едноличните търговци, които не са регистрирани като земеделски производители, се признава обстоятелствата им като физически лица. Право на подпомагане имат всички, които притежават седалище или клон със седалище на територията на селска община и които са микро предприятие малко или средно

168 | <http://nauka.bg>

предприятие. Важно условие за да получат финансова подкрепа по тази мярка е кандидатстващите да имат приход от земеделска дейност минимум 50 % през предходната година на кандидатстването.

Основните дейности, които се подпомагат по първата мярка от ос трета са: ***Развитие на селски туризъм***, което включва *туристическо настаняване и осигуряване на храна на туристите* (включително в семейни хотели, къщи за гости, къмпинги и съоръжения, и т.н.); Ако проектите са за туристическо настаняване при ново строителство или направени подобрения се подпомагат инвестиции в места за настаняване с не повече от 20 стаи за гости. Подпомагат се също и проекти за *Развитие на туристически услуги*, които предлагат на посетителите възможности за спорт и отдих или са насочени към хобита и други дейности за свободното време (езда, колоездене, фототуризм) и специализиран туризъм за любители на природата – наблюдение на птици, животни, пеперуди, растения и т.н.). За района на Добруджа установихме, че с успех могат да се финансират проекти за развитие освен на селски и на орнитоложки, геоложки, пещерен, исторически и екологичен туризъм. Туристически услуги, свързани с опазване и експониране на места с исторически, културен, природен или образователен интерес (стари изби, мелници, ферми, изложения на закрито и

открито) също се финансират по тази мярка на Програмата за развитие на селските райони. В района на Добруджа, изобилства от паметници на културата, средновековни крепости, скални манастири и други антропогенни фактори. По ос 3та на ПРСР се подкрепят също и *занаятчийски дейности* (включително предоставяне на услуги, свързани с участието на посетители в занаятчийски дейности, умело съчетана с развитието на селски туризъм). По тази мярка се финансира и развитие на социални услуги за населението в селските райони. **Размер на безвъзмездното финансиране** е до **70%** от общите допустими разходи по проекта., като максималният размер на помощта е до **200 000 евро**, а за инвестиции за сухопътен транспорт - до 100 000 евро.

В процеса на селектиране и одобряване проектите се класират и се дава **приоритет** на:

- Проекти за развитие на туризма и за енергия от възобновяеми източници;
- Проекти представени от жени и млади фермери;
- Проекти представени от кандидати, които не са били подпомагани по ПРСР и/или САПАРД.

В следващата таблица са обобщени трите основни мерки от ос 3та, които имат основно отношение към развитието на алтернативни видове туризъм и неговото финансиране, като основни предприемачески дейности за съживяване на селските райони.

Таблица 10

Мерки от ос 3 на ПРСР за насърчаване развитието на интегриран туризъм в селските райони.

Н	Мерки към ос 3 на ПРСР, финансиращи развитието на алтернативен туризъм и други неземеделски дейности.	Основни цели към конкретната мярка	Допустимите за финансиране дейности по конкретните мерки на ос 3	Дейности които не се подкрепят от конкретната мярка на ос 3
1.	311-Разнообразяване	Насърчаване на разнообразяването към неземеделски дейности в сектор	Допустими разходи по мярката за Разнообразяване към неземеделски дейности са:Изграждане и	По ос 3 и конкретно по мярка 311 не се подпомагат производство на

	към неземеделски дейности;	земеделие; Насърчаване на създаването на възможности за заетост и на повишаване на доходите на населението от селските райони; Насърчаване на развитието на интегриран туризъм в селските райони. Мярка 311 предоставя безвъзмездна помощ на земеделски производители за инвестиции в неземеделски дейности.	реконструкция или подобрене на сгради и помещения, и друга недвижимасобственост; Закупуване на нови машини, съоръжения и оборудване, включително и компютърен софтуер и специализирана техника, на пазарната стойност на активите. Закупуване на транспортни средства за неземеделски дейности, пряко свързани с дейността; Закупуване на животни при неземеделски инвестиции;	първични земеделски и горски продукти, рибарство, хранителна промишленост, търговия на дребно, транспорт, тъй като тези дейности са приоритетни по ос 1 и ос 2 на ПРСР.
2.	312- Подкрепа за създаване и развитие на микро-предприятия;	- Насърчаване на растежа и създаване на нови работни места в микропредприятия за неземеделски дейности в селските райони; -Насърчаване на предприемачеството в селските райони; -Насърчаване на развитието на интегриран туризъм в селските райони.	Насърчаване на предприемачеството и създаване на работни места там, където има най-голяма необходимост. Финансова помощ по мярката се предоставя за инвестиции за неземеделски дейности. В това число и развитие на алтернативни видове туризъм.	Не се предоставя финансова помощ за инвестиции в Производство и преработка на земеделски продукти, както и при производство, преработка и търговия на риба, рибни продукти. Операции с недвижими имоти; сухопътни превози на товари с товарни автомобили за други лица.
3.	313- Насърчаване на туристическите дейности;	Мярката предоставя помощ за инвестиции за развитие на туристическа инфраструктура , която е общинска или държавна собственост и/или за атракции за посетителите , които не генерират печалба, както и развитие и маркетинг на туристически продукти на местно ниво. Мярка 313 се прилага в 103 селски общини в България с население не надвишаващо 10 000 души.	Финансова помощ се предоставя за инвестиции в следните дейности: Изграждане или обновяване на туристическа инфраструктура, съоръжения и/или атракции за посетителите: Атракции за посетителите и места за отдих и развлечения: посетителски центрове за представяне и експониране на местното природно и културно наследство; изграждане на малки по размер атракции на открито, малки по размер центрове за изкуство и занаяти, както и центрове за временни изложения с туристическа цел; Съоръжения и места за спорт и отдих: туристически и колоездачни пътеки; инфраструктура и	Не се предоставя финансова помощ за следните дейности: Изграждане и/или обновяване на инфраструктура и закупуване на оборудване за лов, скално катерене и голф; Обновяване на паметници на културата от национално и световно значение, включени в класификацията на Националния институт за паметници на културата /НИПК/; Изграждане или обновяване на атракции и съоръжения за посетители, които генерират доходи и

			съоръжения за рафтинг, пешеходен туризъм, планински туризъм и други спортове;	които не са общинска и държавна собственост.
--	--	--	---	--

По ос 3 и мярка 312 по ПРСР изграждането и модернизиране на туристически обекти с повече от 20 помещения за настаняване не е позволено, но къща за гости с 5 стаи с капацитет максимум 15 легла, спокойно може да бъде финансирана, като проект по съответната мярка. За подпомагане по мярка 312 " Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия " могат да кандидатстват физически лица (само регистрираните по Закона за занаятите и само за дейността, за която са регистрирани), еднолични търговци (ЕТ) и юридически лица (ЮЛ), могат да кандидатстват само, ако изпълняват следните изисквания. За да бъдат одобрени за финансиране, проектите трябва да отговарят на следните изисквания: да са микропредприятия по смисъла на чл. 3, ал. 3 от Закона за малките и средните предприятия; да имат седалище или клон със седалище, или постоянен адрес за физическите лица на територията на община; да не са регистрирани като земеделски производители по реда на Наредба № 3 от 1999 г. за създаване и поддържане на регистър на земеделските; да са регистрирани по Търговския закон, Закона за кооперациите или Закона за занаятите. Кандидатите ЕТ и ЮЛ са допустими за подпомагане само ако са вписани в търговския

регистър към Агенцията по вписванията и при условие че: нямат изискуеми задължения към Държавен фонд "Земеделие"; не са в открито производство по несъстоятелност или не са обявени в несъстоятелност; не са в производство по ликвидация; нямат изискуеми публични задължения към държавата. Кандидатите физически лица по мярка 312 могат да кандидатстват само, ако са регистрирани по Закона за занаятите и само за дейността, за която са регистрирани и при условие че: нямат изискуеми задължения към Държавен фонд "Земеделие"; нямат изискуеми публични задължения към държавата.

По мярката 313 могат да кандидатстват: Селски общини с население до 10 000 жители. В Добруджа, това са всички села и малки градове попадащи в територията на района; По мярката могат да кандидатстват и Юридически лица с нестопанска цел от селските райони. По тази мярка селските общини в района на Добруджа могат да получат финансиране до 100% за своите проекти, а юридическите лица с нестопанска цел до 70%, като максималната стойност на помощта и в двата случая е 200 хил. евро.

По мярка 313 се отпускат отделно средства за изграждане на Съоръжения за

обществената инфраструктура, подпомагаща развитието на алтернативни видове туризъм в селските райони. Такива са: информационни пунктове, информационни табла и пътепоказатели за туристическите места и маршрути, заслони и съоръжения за безопасност. Безспорно в района на Добруджа на база на направеното изследване се установи, че съществуват много антропогенни и природни фактори, които трябва да бъдат по-добре обозначени и използвани за целите на развитие на алтернативен туризъм в региона. Разработването на туристически *маркетингови стратегии* на местно ниво и информационни материали, също се финансира по ПРСР, стига да бъде добре направен и защитен проекта с които се кандидатства за финансиране; По програмата и по мярка 313 е заложено, дори финансирането на изграждането на *електронни системи* на местно ниво за резервации в селските райони при създаване на къщи за гости и семейни хотели.

В заключение ПРСР предлага много възможности за изграждане и финансиране развитието на алтернативни видове туризъм, но за да се възползват от тях живеещите и работещи в селските райони на Добруджа е необходимо да бъдат жизнотрудоспособни, да се запознаят с изискванията и условията за отпускане на

средства по програмите, финансиращи техните проекти. Освен всичко това, трябва да се направят икономически издържани проекти с които да се кандидатства за финансиране от страна на Програмите на ЕС и дофинансиране от страна на държавата.

3.3. Перспективи за алтернативния туризъм и неземеделските дейности в селските райони спрямо реформата на ОСП след 2013 г.

Развитието на предприемачеството и създаването на възможности за заетост в селските райони представлява важен акцент в инвестиционната подкрепа за неземеделски дейности на селското население като цяло, както и за дейности пряко или непряко подпомагащи развитието на алтернативния туризъм. Предприемачеството в селските райони, обаче се затруднява от високия риск, свързан с дейността на малките пазари, липсата на капитал и недостатъчния достъп до бизнес центрове и съвети. Секторът на малкия бизнес като цяло се сблъсква и с допълнителни регионални пречки, свързани с ниската покупателна способност на местното население и стагниране на местната икономика.

Ето защо подкрепата за инвестиране, за стартиране и развитие на съществуващи микропредприятия е важен инструмент за подобряване конкурентноспособността и потенциала за създаване на заетост в икономиката на селските райони. Тази подкрепа ще благоприятства развитието на селските райони чрез създаване на повече и по-качествени работни места, като спомогне за разнообразяване на селската икономика на България, която в момента е силно зависима от земеделието.

Добрата селска инфраструктура може да подобри качеството на живот като създаде благоприятни социално-икономически условия (особено инвестициите в различните видове инфраструктура) за съживяване на селските райони и бизнеса и е предпоставка за привличането и задържането на интереса на инвеститори/предприемачи, които са изключително важен фактор за конкурентноспособността на местните предприятия.

Мерките по ПРСР имат комбинирано въздействие върху различни бизнес дейности и оказват положителен ефект върху доходите от земеделска дейност, общата производителност и ефективност.

Подпомагането на инвестиции за земеделски производители за развиване на неземеделски дейности ще улесни

навлизането им или разширяването на дейностите в сектори с потенциал за пазарен растеж. Така ще се създаде възможност за генериране на допълнителни доходи на земеделските стопани и за пренасочване на работна ръка от земеделието към работно места с по-висока производителност, като по този начин смекчи проблема с недостатъчната заетост.

Подпомагането на земеделски производители за развитие на неземеделски дейности, създава възможност за заетост и на населението, което не се занимава със земеделие като по този път ще се намали миграцията от селските райони. Населението от селските райони ще може да се възползва от допълнителни и с по-високо качество разнообразни услуги.

Посочените аргументи са основание финансирането и подкрепата на ОСП и ПРСР да продължат и след програмния период 2007-2013 г. Вижданията и перспективите за развитие на неземеделските дейности след 2013 г. са вплетени в целите и приоритетите на ОСП за новия период до 2020 г. Като елемент на интегрираното развитие на селските райони неземеделските дейности (селски туризъм, занаяти, екологичен туризъм, производство на зелена енергия и др.) подлежат на допълнително подпомагане.

По-конкретно главните насоки на ОСП след 2013 г. се отнасят до:

- **Подпомагане производството на безопасни и висококачествени храни.**

В България земеделските производители са изправени пред тежкото предизвикателство в условията на финансова криза да правят сериозни инвестиции за прилагане на европейските хигиенни норми, изискванията за опазване на околната среда и хуманно отношение към животните. Настоящото разпределение на директните помощи постави земеделските производители от новите страни, членки на ЕС в неравностойно положение. Конкретен пример за това е отрицателният външно търговски баланс на търговията със селскостопански стоки след присъединяването на страната към ЕС. Дисбаланс се получи и между отделните подотрасли на селското стопанство. Натискът на цените вследствие на по-високо субсидираните селскостопански стоки от 15-те страни, членки на ЕС задържа развитието и ще доведе до намаляване на производството в България.

Земеделските производители трябва да получават адекватни приходи от реализацията на своята продукция, но и същевременно да бъдат компенсирани за прилагането на високите хигиенни и социални стандарти. В условията на засилена конкуренция на единния пазар е необходима една обща селскостопанска политика, която в по-голяма степен е насочена към подпомагане на тези процеси и преодоляване на различията между новите

и старите страни, членки. Единствено само посредством обща селскостопанска политика с еднакви правила може да гарантира функционирането на единния пазар и да предотврати конкуренцията между отделните страни, членки. Производството и пускането на пазара на качествени продукти е израз на регионалната идентичност. България разполага с богато разнообразие от селскостопански продукти и подпомагането на земеделските производители в рамките на ОСП ще позволи това разнообразие да не бъде загубено.

- **Гарантиране на устойчиво развитие**

В рамките на Пакета на ЕС „Климатични промени”, България е поела ангажимент до 2020 г. да увеличи дела на енергията от обновяеми енергийни източници до 16%. Производството на „зелена енергия” представлява най-добрата гаранция за устойчиво развитие, имайки предвид законодателството за опазване на околната среда, действащо в страните, членки и изискванията, които трябва да спазват земеделските производители при производствените практики. Нещо повече стимулиране използването на енергия от обновяеми енергийни източници според Института по икономика на селското стопанство ще доведе до повишаване на конкурентно способността, заемане на нови пазарни позиции на единния пазар, повишаване доходите на земеделските производители и създаване на нови работни места. Ето защо ОСП трябва да предложи

съответните инструменти и ресурс за по-съществено подпомагане развитието на този сектор.

Гарантиране на устойчивото развитие е насочено и към въвеждане на нетрадиционни производства, диверсифициране на дейностите извън земеделското производство, включително и алтернативния туризъм като диверсификационен продукт на селската микроикономика.

- ***Адаптиране към климатичните промени***

Селското стопанство е сектор, който в най-голяма степен е засегнат от климатичните промени. Климатичните условия са най-съществения фактор, оказващ влияние върху производството, но далече са извън контрол. Промените на климата могат да предизвикат намаление на производството, ограничаване на водните ресурси, разпространение на болести по животните и растенията, които са нетипични за даден регион и др. Промените на климата в бъдеще ще предизвикват големи колебания на цените на селскостопанските стоки. Ето защо политиката за опазване на околната среда сама по себе си не е в състояние да даде отговор на адаптирането към промените на климата. В тази насока в рамките на ОСП е необходим един стратегически подход за управление на рисковете, както природни, така и икономически.

Опазване на природните ресурси – почви, вода, биологично разнообразие

Освен икономическите и социалните ползи, които селското стопанство предоставя на обществото, този отрасъл играе съществена роля и за опазване на природните ресурси. Постигането на тази цел не може да бъде осигурено ако не се запази и развие производствената база особено в райони с природни неблагоприятия. Поради това една обща селскостопанска политика е много по-необходима днес.

Като цяло обща рамка на ОСП след 2013 г. предполага да бъдат запазени двата стълба на ОСП. Необходим е един силен първи стълб, тъй като той дава възможност от една страна да бъдат запазени доходите на земеделските производители, а от друга – директно да се решават проблемите на пазарите. Вторият стълб също трябва да играе важна роля в посока подпомагане на инвестициите и въвеждане на научните достижения в селското стопанство с оглед повишаване на конкурентоспособността на сектора. Необходимо е да се предвидят финансови инструменти, които да спомагат за постигането на тези цели, но и да са лесно достъпни особено за дребните и средни фермери.

Отчита се, че бюджетът по Ос 3 (насочена към подобряване на качеството на живот и диверсифициране на икономическите дейности в селските райони) и този по Ос 4 (Leader) са относително малки: съответно

8.7% и 5.5%. Ето защо в някои страни-членки на ЕС се развиват национални програми (напр.т.н. програма “Genussregionen” в Австрия), които са финансирани частично по линия на Ос 3 и частично от национални фондове.

И при двата стълба земеделските производители трябва да са в центъра на политиката тъй като те не само произвеждат храни, което остава първостепенната цел, но и имат съществен принос за опазването на околната среда, биологичното разнообразие и разнообразяват развитието на селските райони и с неземеделски дейности (ос 3 мярка 311). Това са ползи за обществото, които не се отчитат на пазара. Прилагането на екологосъобразни производствени практики неминуемо е свързано с по-ниски добиви, което трябва да се компенсира. В тази насока България притежава значителни предимства пред останалите страни, членки на ЕС.

Заклучение:

С цел да се подкрепят започналите предприемачески инициативи в областта на развитие на алтернативния туризъм в района на Добруджа, освен доброто познаване на Програмата за развитие на селските райони, нейните основни оси и мерки е необходимо да се разработят проекти, които с успех да се защитят и финансират от предвидените по

регламент бюджетни линии. От направения анализ и проведеното от нас изследване за района на Добруджа се вижда, че първите успешни предприемачески стъпки са направени. В района съществуват къщи за гости, които разполагат с добра настанителна база, но те не са много на брой на фона на потенциалните възможности на региона. Икономически значимо е да отбележим, че в следствие на направеното изследване, установихме, че в Добруджа се наблюдава богато многообразие от антропогенни и природни ресурси, които спомагат за развитие на специфични алтернативни видове туризъм. Такива ресурси са многобройните пещери в района на Шабла и село Тюленово, Дуранкулашкото и Шабленско езеро, района на „Сухата река” в близост до селата Оногур, Телериг, Бакалово и Коларци, резервата ”Сребърна” край Силистра и редица други природни и антропогени фактори на база на които с успех се развиват- екологичен, селски, геоложки, пещерен, орнитоложки, ловен и културно-исторически туризъм. За да могат тези алтернативни видове туризъм да се развиват успешно и в бъдеще е необходимо да се финансират в по-голяма степен мерките по ос трета на ПРСР, като основни направления с цел развитие на социалната и техническа инфраструктура в селата.

Развитието на неземеделски дейности в селските райони, които се подкрепят от същата основна ос, както и създаването на малки и средни преработващи предприятия или творчески ателиета, благоприятства задържането на трудоспособно и икономически активно население в района

на Добруджа. Чрез развитието на тези дейности ще се привлекат повече туристи, предпочитат си спокойни места за отдих, като те от своя страна, съживяват селския бит, начина на живот и икономическото развитие на селата в този район на България.

Ако списанието Ви харесва

DONATE
помогни на БГ Наука

Donate

Сметка в лева:

Банка: Обединена Българска Банка

IBAN: BG28UBBS80021033843020

BIC: UBBSBGSF

Росен Христов Теодосиев - за Българска
Наука